

સ
થી
ન

રાજ ભરથરી.

સં
ગી
ત.

પ્રાણસાલ બુદ્ધિસલસ

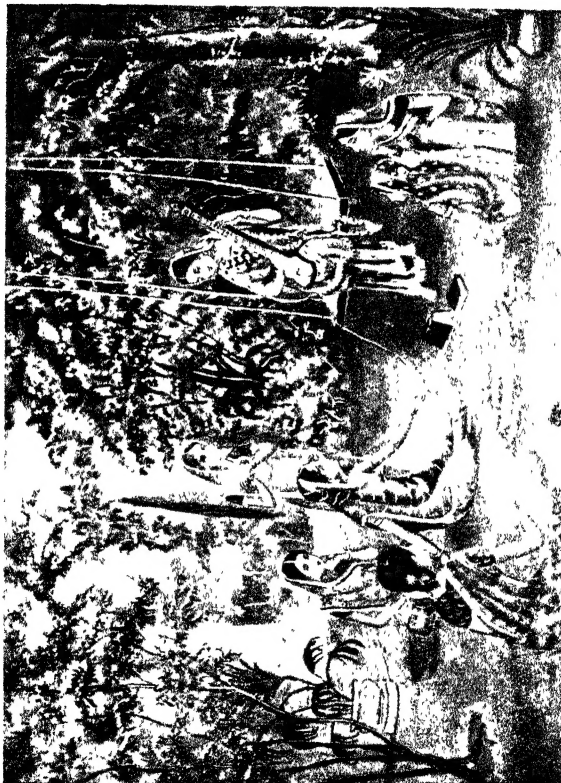
રાજ ભરથરી તાર બોલીસ સામે—સુરિત.

૭૧૫-૭૭૭

પિંગળા—ભેખરે ! ઉતારો રાજ ભરથરી.
મૂલ્ય આઠ આના.

વીણા-વેલી ચાને લલાટના લેખ.

૨૧ પરીલાલ અને પ્રાણલાલ બુકબર્ન. સુરત.

આ. ૧-૨ દરેકની કીમત દસ આના

૧ પારીઆને ખાતે લાખ માત્ર એક આનાની કીમત બોલો

૨૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૧૮૫૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રાજા ભરધરી

વિષય ડ-૧૪

મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦

દ્વિતીયાવૃત્તિ વિષે કંઈક !

ઇશ્વરકૃપાએ પૂરાં છજ માસ થયા પહેલાં “રાજ ભરથરીની” આજ ખીજી આવૃત્તિ થાય છે. એમાં પ્રથમાવૃત્તિ કરતાં શી શી નવીનતા છે, તે પ્રત્યેક વાંચક પોતેજ જોઈ શકશે. અનુષ્ટુભ કાદી તે સ્થળે માક્ષિની, છંદ યોજવામાં આવેલ છે. તદુપરાંત હરિ-ગીતની લીટીઓમાં ઘણોજ સુધારો વધારો કર્યો છે. છદો પણ કેટલાંક નવીન નાખવામાં આવેલ છે. જનસમાજના આ અકલ્પિત ઉત્તેજનથી હર્ષિત થતાં પ્રયોજક તથા પ્રકાશકના હૃદયે અવશ્ય એટલું તો અભિમાન ધરાવી શકે, કે દિન પ્રતિ દિન સામાન્ય વર્ગ પણ સાહિત્યના અંથોમાં રસ લેતો થઈ રહ્યો છે. પ્રભો ! પ્રયોજક અને પ્રકાશકની ભવિષ્યની હજુ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ, અને પ્રકાશન-વિષેની સર્વ અભિલાષો પૂરી પાડો ! એજ એક માત્ર અર્થના ! “કર્તા.”

સુરત બસનપુરી ભાગળ ભાજવાળી પોળમાં શ્રી “અનાવિલ બંધુ” પ્રી. પ્રેસમાં ગોવિંદજી ડાહ્યાભાઈ નાયકે છાપી.

શ્રી
સમર્પણ !

પરમ પ્રિય સ્નેહી:—

ભાઈ અતિમુખલાલ મગનલાલ કાપડીઆ.

જીવનભર આ “ પુણ્યની કૂમળી પરિમલ ત્હારા

પ્રેમ-ભીના-હૃદયમાં ખડેકંજ પ્રસારતી રહે, અને

સ્નેહીની નિર્દોષ બાલ્ય-મસ્તીઓનાં આનન્દ-

સ્મરણો ચિરાયુ અર્પતી રહે ! એજ માત્ર

એક ભાવનાથી આ દ્વિતીયાવૃત્તિ ત્હારા

કરકમળમાં સપ્રેમ સમર્પણ !

હૃદયાંકિત રાખજે ! આ સ્નેહીના સંભારણું સદૈવ !

લી.

જીવનભર ત્હારોજ

સ્નેહી “ બહામી ”

પૂર્વ-વૃત્તાન્ત.

ઉમાપતિ શંકર ભગવાન, કે જે ભોળા મહાદેવને નામે જગતમાં જાણીતા છે, એમના અઢાકિક એવા કૈલાસ ધામમાં નૃત્યકળા. સંગીત આદિ માટે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ આવતી હતી. સ્વયં જૈરીપતિને પણ તાંડવ નામક નૃત્યનો શોખ હતો. એક સમયે કોઇ એક અપ્સરા ઇંદ્ર-ભુવનથી નિકળી કૈલાસ પ્રતિ પગલાં ભરી રહી હતી, એવામાં મધ્ય વાટે ઇંદ્રના સુત સાથે તેનો અચાનક ભેટો થયો. ઇંદ્રતનુ અપ્સરા જોઇને નિજ દેહ-ભાન ભૂલી ગયો, અને તેની સાથે તેણે ભોગવિલાસ કર્યો. આમ અધવચ રોકાયેલી અપ્સરાને કૈલાસમાં જતાં નિત્યનિચમ કરતાં તે દિને મોડું થયું. શિવજી ક્રોધે ભરાયા, ને કારણ પૃથ્વતાં અપ્સરાએ અથથી. માંડી છતિ પર્યંત સવિસ્તર ઘટના નિવેદન કરી. પાર્વતીપતિ ઇંદ્રતનુનો આ અપરાધ ને નિન્દ્ય વર્તન જોઈ ખિન્નયા, અને તત્કાળ તેમણે શાપ દીધો કે:—“જીવ એ ગર્દભ થઇને સંસારમાં જીવન ગાળો.” સ્વર્ગાધિપતિ ઇંદ્ર કે જે આ સમયે કૈલાસમાં હતો, તે શિવજીને પોતાના પુત્રની ભૂલને માટેના શાપનો અનુગ્રહ કરવા કરગર્યો, અને કહ્યું કે “હે! પ્રભો એમાં એ નાદાન બાળકનો દોષ નથી, પરંતુ વાંક જીવો તો ભક્ષમન્નાને બ્રષ્ટ કરનાર મનમથનો છે.” શિવ શાન્ત થયા, અને કહ્યું કે “જો સંસારમાં ગર્દભદેહે રહ્યા છતાં પણ એ સત્કર્મ કરશે, ને હમેશ મ્હને સંભારશે, તો થોડા સમયમાં પુનઃ પાછો પૂર્વ સ્થિતિમાં આવશે.” શાપાનુસાર ઇંદ્ર-તનય અવનિતલ ઉપર એક કુંભારને ત્યાં ગયેડો થઈ પડ્યો. તે હરહમેશ રાત્રે નરદેહ ધારણ

❀ રાજ ભરથરી ! ❀

શિશિ શક્તિ રાજાને
 નેત્રે નેત્રે વિચાર
 નાના નાના પાત્રો

રાજ ભરથરી પીંગળાને ફીટકાર આપે છે.

પીંગળાનો પદાતાપ.

ધીક યુવા ધીક મુજનો, ધીક કામ વિચારછઃ
 નેત્રોરે ભ્રાત્રી મને નન્યથી, કપા નીચ વિગાછ

गोवर्धन विधानीक संस्थान
राजस्थान
जयपुरी क्षेत्रीय संस्थान

કરતો, અને દિવસે ગર્દભ-દેહમાં રે'તો. એક સમયે રાત્રિએ કુંભાર આચિંતે “મ્હારે પરણવું છે.” એ શબ્દ સાંભળીને ચમકી ઉઠ્યો. તપાસ કરતાં ગધેડાની જગ્યાએ માનવ દેહને આ શબ્દો પેઢારતો જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો. ઈંદ્રસુતે ગભરાયલા કુંભારને પોતાની કર્મકથા કહી, “શું કરવું” તે સમજ્યું. બીજેજ દિને કુંભારે પોતાના ગધેડા સાથે તે નગરના રાગને તેની ત્રણે રાજકુંવરીઓ પરણાવવા કહ્યું. રાગને કુંભારની વાત પર વિશ્વાસ ન આવ્યો, અને જો એ સાચોજ ઈંદ્ર-કુંવર હોય તો મ્હારા ‘નગરનો કોટ કાંચનનો કરે’ એમ કહ્યું. કુંભારે રાત્રે નરદેહધારી ઈંદ્રસુતને આ પ્રમાણે કહ્યું, જેના પ્રત્યુત્તરમાં ઈંદ્રસુતે પાઠ્યું કે... “રાગને જઈને કે'જે કે તારો એક અનુચર કોટની આસપાસ ફરી આવતાંજ તારી ધારણા ફળીભૂત થશે.” પરંતુ જો તે પાછું ફરી જોશે, તો કોટ તમામ ત્રાંખાનો થઈ જશે.” બીજે દિને ભરી સભામાં કુંભારે રાત્રિની વાત કહી. રાગજાથી એક અનુચર કોટની આસપાસ ફરવા ગયો. પરંતુ અડધે ફર્યા બાદ “શું થયો હશે?” એ જોવા તેણે મ્હેજ પાછું જોયું, ને કોટ ત્રાંખાનો થઈ ગયો. ત્યારથી તે નયનું નામ તામ્રવતી ઉર્દે ત્રાંખાવતી પડ્યું. જે આજે ખંભાત કેવાય છે. પોતાની ત્રણે પુત્રીઓને રાગએ ગર્દભ સાથે પરણાવી, અને જતે દિવસે પુત્રીઓને ગર્ભ રહ્યા. એક રાત્રે પોતાની ગર્દભ-દેહ ઘોડારમાં છોડી નરદેહધારી ઈંદ્રસુત ત્રણે સ્ત્રી સાથે વિલાસ કરતો હતો. તે અરસામાં લાગ જોઈ રાગએ એ ખોળીયું ટુંકી મૂક્યું. એને એમ થયું, જે એ ખોલું બાળી નાખ્યા બાદ એને પુનઃ પ્રવેશવાનું નહિ મળે, અને પછી હરહમેશને માટે નર-દેહમાંજ રહી પોતાની પુત્રીઓ સાથે રાજ્યપાટ ભોગવે. પરંતુ “વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.” અનુસાર શાપિત ઈંદ્રતનુ પણ ગર્દભ દેહનું ખોલું સળગતાંજ સળગી જઈ

પોતાની પૂર્વાવસ્થા પામી શાપ મૂકત થયો, અને ત્ય આપ્યુંએ પ્રજાની ગયું. કેવળ જીવ બચાવવા રાજની ત્રણે ગર્ભવતી પુત્રીઓ નહાસી ગઇ. જ્યાં તેમને અનુક્રમે વિક્રમ-ભટ્ટી-ભતૃહરિ એમ ત્રણ પુત્રો થયા. માતાઓને વૈકુંઠવાસ થતાં તે ત્રણે યોગીઓના આશ્રમે ઉછરી મોટા થયા, અને તેમાંથી પછી બાળ્યયોગે ભતૃહરિ માળવાનો ધણી થયો. આ માલવપતિ ભતૃહરિને ત્રણસો સાઠ નારી હતી. જેમાં પિંગળા સાથે અધિક વહાલી, માનીતી ને પટ્ટરાણી હતી. એ'લું બન્યું કે એક વેળા ભતૃહરિની ગેરહાજરીમાં તેણે પોતાના દિયર વિક્રમ પાસે પ્રેમ-યાચના કરી. પરંતુ વિક્રમે તેને સદ્બોધ દઇ સમજવી દીધી હતાંશ રાણીએ દો-ગથી માંડી તો વાળ્યુ, પરંતુ દીવમાં અપમાનનો ડંખ લાગી ગયો. દુર્બોધા નામની દાસીએ રાણીને આગળ જતાં અશ્વપાલ એવા અશ્વપાલ સાથે કૃપંથમાં ઉતારી. વિલાસી ભતૃહરિએ રાજ્યપાટ વિક્રમને સોંપ્યાં, અને પોતે ચોરીસે કલાક પિંગળાના અંતઃપુરમાંજ પડયો પાથર્યો રૈ'વા લાગ્યો. થયું એમ કે એક વેળા રાણીના ચાર અશ્વપાલને વિક્રમે કંઈ ભૂલને માટે માર માર્યા. તેને માટે તેણે રાણીના કાન ભભેર્યા. મૃગે રાણી પિંગળા વિક્રમ પર કીધેલા અપમાનનું વંર વાળવા મથતી હતી, તેમાં આ બનાવે અગ્નિમાં ધૂતાદ્રતિની ગરજ સારી. વિક્રમે પોતાના પર બળાહાર કર્યો છે, એવું પ્રેમાંધ ભરથરીને ભેરવી નિર્દોષ વિક્રમને દેશનિકાલ કરાવ્યો. એક વેળા કોઈ એક બ્રાહ્મણે રાજને અમરરૂળ લાવી સમામાં આપ્યું. યોગી મહાત્માની આ પ્રસાદી આરોગી અમર થવા રાજ્યએ તે વહાલી પિંગળાને આપ્યું. પિંગળાએ હલકા એવા પ્રેમી અશ્વપાલને આપ્યું, ને અશ્વપાલે પોતાની રખાત એવી વેસ્થા કલાવતીને આપ્યું. વેસ્થાને વિચાર થયો કે આ અમરરૂળ ખાધને મારે સદાને માટે આવો નીચ ધંધો કરવો, એથી તો રહું.

આ નગરના પ્રજાપાલક ભૂપતિને બેઠ ધરવું. વારાંગનાએ ફરીથી લાવી રાજને આપ્યું. રાજ બહેમાયો, ને છેવટે પિંગળાના બેદનો ભર્મ ખુલી ગયો. પાપનો ઘડો ઘુટતાંજ અશ્વપાલને શહેર પહાર કાઢવામાં આવ્યો, ને પ્રેમાંધ એવા રાજને સંસાર અસાર છે એમ ભાન થયું. કે'વાય છે કે પિંગળામાં સુગંધ એવા રાજને પોતાની યુવાનીમાંજ શૂગાર-શતક રચ્યો હોયો જોઈએ. રાજને આ પછી રાજપાટ પર વિરાગ આવ્યો, ને તે યોગી થઈ ગયો. આ સમયે તેણે વૈરાગ્યશતક રચ્યો. ગુરુ ગોરખનાથની દીક્ષા લઈ એ જીવનભર રાજયોગી રહ્યો. કે'વાય છે કે અમરદ્વજ એ ખાઈ ગયો હતો, જેથી હજુ એ જીવે છે. રાણી પિંગળા પણ આ પછી સુધરી ગઈ, અને અવશેષ જીવન એણે પ્રભુ ભક્તિમાં પસાર કર્યું. માળવાની ગાદી ભાઈની ધંધાથી પછી ચિકમે ભોગવી.

દંત-કથા.

એક વસ્તુ ઉપર પ્રમાણે છે. તેા દ્વિતીય દંતકથા આમ પણ છે. ભતૃહરિ પિંગળામાં અત્યંત આશક્ત હતો. એક વેળા તેણે પિંગળા પોતાને સાચા હૃદયથી રહાય છે, કે નહિ? તે જોવા શિકારેથી પોતાના અનુચર સાથે લોહીવાળાં કપડાંની નિશાની આપી અમંગળ સમાચાર કાઢ્યા, “કે રાજનને જંગલમાં સિંહે ફાડી ખાધા.” આ શબ્દો સાંભળતાંજ “હા પ્રાણનાથ !” કરતાં પિંગળા પડી, અને તત્કાળ તેનો પ્રાણ છૂટી ગયો.

(સરખાવો-ગીત ગોવિંદના કર્તા કવિ જયદેવની પત્નીનો પ્રસંગ.)
પાછળથી ભતૃહરિને આ વાતની ખબર પડતાં આ અસહ્ય આઘાત ન જરવાવાથી તે રાજ ત્યાગી યોગી થઈ ગયો.

સત્યાંશ શામાં ને કેટલું હશે ! તે તેા હરિ જાણે, પરન્તુ પ્રસ્તુત વસ્તુ શ્રી મોરખી આર્ય સુબોધ નાટક મંડળીના કવિશ્રી વાઘજીભાઈ

રચિત રાગ ભરથરીમાંથીજ લીધી છે. જો કે પિંગળા એ શાપિત દેવી હતી. એમ બધું કેંવાય છે, તે હીક છે. પરન્તુ ભતૃહરિ વિરચિત શૃંગારશતક ને વૈરાગ્યશતક જોતાં તો પ્રથમનીજ વસ્તુને વધુ પુષ્ટી મળે છે. અંતે કેવાનું એજ કે:—કદાચ !

પિંગળ વિષ્ણુ પદબંધે હો, હૃદય તણા ઉદ્ધાર.

(તોપણ!) સમજી શોષે સત્વને, શોષે ભૂલ ગમાર.

હું કંઈ કવિ કે મ્હોટો લેખક નથી, છતાં મ્હેં જે કંઈ આ-લેખ્યું છે તેને માટે હું જવાબદાર છું. કવિઓને કદાચ કંઈ હંદ-માત્રામાં ભૂલ લાગે તો તેમણે અપદ્યાગદ્ય ગણી લેવું. હૃદયમાં આવ્યાં ભાવો ભરનાર ભગવાનને ! તો હું ભૂલુંજ કેમ ? તેમનાં ચરણમાં મ્હારાં કોટાન કોટી વંદન હો ! અતે યોગેન્દ્ર શ્રી ભતૃહરિનેજ સંભારીએ કે:—

વસ્તુ-પ્રાધાન્ય:-કામાંઘો નૈવ પશ્યતિ !

અને

સાહિત્ય સંગીત કલા વિહીન: સાક્ષાત્ પશુ પુચ્છવિષાણહીન: !

તા. ક:-મુદ્રણાલયમાં હ્રસ્વ-દીર્ઘ ચિહ્નોના અભાવે કર્તા લાચાર હોઈ નિર્દોષ છે. મળ્યાં એટલાં ખાસ અક્ષરો ઉપર મૂકવામાં આવ્યા છે, જ્યારે કેટલાકને રા. રમણભાઈ મ. નિલકંઠની પદ્ધતિ મુજબ બંધબેસતા હ્રસ્વ દીર્ઘ કરી લેવામાં આવ્યા છે. (જોડણીને બાજુ મૂકી) કેટલાંકને એમને એમ પણ રાખ્યાં છે. વાંચકે માપ જોઈ તે જોઈવી લેવા કૃપા કરવી.

સંવત્ર ૧૯૮૧.
માર્ગશિપ.
શુક્લપચમી.

ભવદીપ,
સાહિત્ય પ્રેમી,
“પુષ્પ”ના
વન્દે માતરમ્

વાડીફળીઆ, પગથીઆશેરી.—મુરત.

આવાજ નવ મુંદર ચીત્રાવાળી.

વિનાશીની વામા !

ઐનિદારીક નવત્ર કથા પ્રૃષ્ઠ ૩૫૦ ગ્લેઝ કાગળ પાકું પુઠું. કી. રૂ. ૩)

માલવપતિ યોગેન્દ્ર
શ્રી
રાજ ભરથરી.

(હરિગીત.)

સમદ્રષ્ટિ યોગીરાજનું વિધ્યાટવીમાં ઝુંપડું,
શેભી રહ્યુંતું વેદની ધૂને કરીને ઢુંકડું.
ગુરુદેવજી આશ્રમ વિષે હમણા સમાધિમાં હતા,
શિષ્યો સકળ શ્રી શારદા-દેવી મહીં રમતા હતા.

શું વન-લીલા દેવી અહા ! વૃક્ષો ફળેથી જૂલતા !
પુષ્પો તણી પમરાટથી હૈયાં ઉમંગે ફૂલતાં.
આશ્રમ વિષે અવિનાશીનું શુભ નામ લલકારઇ રહ્યું,
સહુ શિષ્ય મંડળ શ્રીપતિ-લીલા અહા ! ગાઇ રહ્યું.

ત્યાં એકદમ કંગાલ કે આબ્યો ધસી આશ્રમ વિષે,
ખાડા પડેલા પેટમાં કાયા મલિન દુર્ગંજ દોસે.
ગુરુદેવને ચરણે પડ્યો ! દોડી ! અરે ! શી થેલછા !
અણુજાણ એથી ખાપડો કે:-“ ગુરુ સમાધિમાં હતા.”

કેં પેટમાં પડતું નથી, લાગે કકડતી ભૂખ જ્યાં ?
ઉપવાસ એ થાતાં બધાં બદલાય લાવે મુખના.
ભૂખ્યાં જીવે વલખાં બહુ મારે ન કંઈ સુગતુ નથી,
લોજન વિના વિહ્વળ દશા ! “પાગલ” બને ! રુચતું નથી.

બુભુક્ષિતૈર્વ્યાકરણં ન ભૂજ્યતે !

પિપાસિતૈર્કાવ્યરસો ન પીયતે !

(ભાવાર્થ) (કેરી ભરેલી રસથીજ સારી-રાહ.)

ઉપજ્ઞાતિ:- ક્ષુધાતુરો વ્યાકરણો ન ખે શકે,
તૃપ્તાતુરો કાવ્ય-રસો ન પી શકે.

ચિત્ત ક્યાંય પાણુ રહોંટે નહિ, હસવું જરાય ગમે નહિ,
મન “અન્ન” વિષુ કે અન્ય દિશા, વિષય માંહી રમે નહિ.
લાગેા રૂપૈયા ઠાલવો મ્હોં પાસ ભૂખ્યો ના બુઝ્યે,
શું સાંભળ્યું ? લક્ષ્મી-નિધિ આ પેટની પીડા ખૂંચે ?

જ્યારે જરૂરી જે પદાર્થો ! તે સમય તે કામના,
ખાવાની જગ્યાએ નથી બચકાં ભરાતાં દામના.
જળની જગે જળ છે જરૂરી ! ધૂળ જગ્યે ધૂળ છે,
જ્યાં અપ પ્રસંગોપાત જે'નો તેવું તે'નું મૂલ છે.

સૂઝે, ગમે, ગેઠે નહિ, ભૂખાવળાં જ્યાં થાય છે,
નિજ દેહ-શુદ્ધિ ! કેણુ છે આ ? ક્યાંછ હું ? ભૂલાય છે.
જળ-અન્ન વિણ ચાલે ન માંડી દીનથી તે શેઠને,
ખીન્નું બધુ બાળુ ! પ્રથમ ભાડું ચૂકાવો પેટને.

* * * * *
સમદ્રષ્ટિના ચરણો વિષે એ રંક જીવ લેટી પડ્યો,
“ ભગવાન ! ભાંગે! દુઃખ ” કે’તો ગળગળે સાદે રડ્યો.
ચૂકયા સમાધિ સ્પર્શથી ! ઉણ્ણાશ્રુ પડતાં જાગીયાં,
રોતો દીઠો જ્યાં માનવી ! ત્યાં તુર્ત કે’વા લાગીયાં.

“કયા ખાત હૈ ? અય વત્સ ! કયું આયા ? તુજે કયા કામ હૈ ?
કયું અંખિયાં ભરતે ! તુમહારા ગાંવ કયા અભિધાન હૈ ?
અયસી બિપત્તિ કયા ગીરિ ? આયા ઇચ્છી તું સ્થાનમે ?
બસતે સભી સાધુ ઇધર કયા પ્રલ મિલેંગે રાનમે ?”

“ગુરુદેવ ! હું કંગાલ દિજ મહારં ધવલપુર ગામ છે,
આ રંકનું શુભ નામ હે ગુરુદેવ ! શાન્તિરામ છે.
વિદ્યા ભણી તમ પાસ હું સંસાર માંડીને રહ્યો,
પણ અન્નનો દુષ્કાળ એ’વો જાય ના મહોડે કહ્યો.”

“પત્ની અને પુત્રો પ્રભુ ! ભુખ-દુઃખથી રીખાય છે,
કરુણાળુ ! કાપો આ ગરીબી-કષ્ટ નહિ રહેવાય છે.
કલ્યાણકારી જગતના ! છો આપ ! આવ્યો ચાચવા,
નિર્ધનપણાના કષ્ટ હે ગુરુ ! તમ કૃપાથી કાપવા.”

“બેટા ! તુમારી ખાત ઔર બિલાપ સળ કુછ સચ્ચ હૈ,
લેકિન હમારી પાસ કૌડી એક લી નહિ અર્થ હૈ.
અસતા સદા હમ રાનમેં ઉસસે હમારા કામ કયા ?
સાધુ પુરૂષકો લક્ષ્મીકા સારા જીવનમેં નામ કયા ?”

“ત્યાગી બિરાગી સન્ત હમ ફલ મૂલ ! દુસરા કુછ નહિ,
મીઠે તુમારા દુઃખ વચસા કોઇ લી સાધન નહિ.”
આ શબ્દ સુણતાં વાર ને ગ્રાહ્ય-હૃદય ભાંગી ગયું,
“ફરો અફળ મા’રો ગયો ! હતભાગ્યનું કેં ના વળ્યું !”

પાછો ફરી એ કરગરી ગુરુદેવને ચરણે પડયો,
“કરુણા કરો દૌન દાસ પર કંઈ પણ” કહી પુષ્કળ રડયો !
છો આપ સ્વામી સમર્થ ! શું ના થાય ? મહાત્મન આપથી ?
તમ ચરણ મસ્તક મેં ધર્યું, હા ! ઉગરવા સંતાપથી.”

અવલોકતાં અશ્રુભિની આંખો ! હૃદય પિગળી ગયું,
ફળ એક લઈ *તુંબી વિષેથી....દીન ગ્રાહ્યને કહ્યું.
“ઇસકા અમરફલ નામ શાન્તિરામ ! સુનકર લીજીએ,
જો ખાય ! વો ફિર ના મરે....હમ્મેશકે લીજે જીએ.”

“ખા કર અમર હો તુમ....અગર ઇચ્છા ન હો તો સુનીએ,
કો છત્રપતિકો દીજીએ અરુ દામ ઉસસે લીજીએ,
ઉસસે તુમારા કબૂત સળ સચ માન કી મિટ જાયગા,
આયુષ્ય સારા ચમનમેં અચ્છી તરહ ખીતાયગા.”

લીધું અમરકુળ ઝૂકીને....વંદન કરી લીધી રત્ન,
આશિષ ગુરૂજીએ દીધી....“જા કર કરો બચ્ચા! મઝા.”
આનન્દ માથ ન અંતરે....લઈને અમરકુળ ગૃહ ગયો,
નિજ નાર ગંગાને સવિસ્તારી પ્રસંગ સકળ કદ્યો.

“કંગાલ સ્વામી આપણે! ખાઈ અમરકુળ કયાં જવું?
લાંબુ જીવી નિર્ધનપણાનું કષ્ટ નાહક વેડવું?
માટે પતિ! માલવપતિ ભતૃહરિને આપજો,
કરજોડી કે’જો ભૂપ! આ લઈ કળ્પ મહાઈ કાપજો.”

“રાજન્ અમર થઈ રંક રૈયતને પ્રીતેથી પાળજો,
આ માળવાનું રાજ્ય રાજા ભરથરી સંભાળજો.
ઝીની સલા’ સસ્નેહ સ્વામી શાન્તિરામે સાંભળી,
ચાલ્યો અમરકુળ આપવા....માલવપતિ મહાલય ભણી.

ઉજ્જયિની નગરી જે અવનન્તિ હાલમાં કે’વાય છે,
ત્યાં આણુ ભૂપતિ ભરથરીની આ સમય દેવાય છે.
નૃપાળ નીતિ-ન્યાયમાં! ખામી નહિ રાખે જરા,
શાણુ સચીવો, શૂર સરદારો! બધાંય કહ્યાગરા.

જીતી પ્રભને પ્રેમથી....રાજા દિવાળી ઉજવે,
સત્-ન્યાયથી સંતુષ્ટ લોકો “ધન્યના” શબ્દો કહે.
પણ આજ થોડા દિવસથી ભૂપાળ બદલાયો હતો,
ભતૃહરિ દરબારમાં પહેલાં સમાન ન આવતો.

[૧૪]

સત્તા સકળ સોંપી દિધી લઘુ બ્રાત વિક્રમરાજને,
પોતે પડ્યો'તો સ્નેહ-સિન્ધુ-સ્નાન ભૂલી કાળને.
વિક્રમ મહા શુરવીર રાજ્યનીતિજ રાજ્ય ચલાવતો,
નિજ વડિલ બંધુની જરેજર ખોટ પૂરી પાડતો.

માલિની:-[વચન સર્વ સાચાં વિક્રમ બંધુ તહારાં:-]

ભરથરો ભૂપ જ્યારે...ખ્યારી સ્ત્રી પિંગળા શું?
રતિ-રસ થઈ લૂટે...છેક કામાંધ લટું?
શશીમુખ કમળાક્ષી...ને ચંસામાલતી જે,
નયનશર્યો રાગી...રાખતી રંગમહેલે.

શિખરિણિ:-[પ્રભો! અંતર્યામિ જીવન જીવન દીન શરણા-રાહ]

બન્યો ગાંઠો રાજ...સ્વરૂપ નવો રાણીનું નિરખી,
ગર્ભ શુદ્ધિ, બુદ્ધિ “નયન! પડતાં! પ્રેમ-ભુરકી.
જપે માળા પ્રેમી! અહરનિશ...જે! મસ્ત પ્રણયે,
પિયે પ્રીતિ-દાર...શુધ-બુધ-ન રે! ઘેન નયણે.

(હરિગીત.)

સૌન્દર્ય નિર્ખી પિંગળાનું દેહ-ભાન ભૂલી ગયો,
કર્તવ્ય-પથ ચુકી પ્રણય-સાગર વિષે ડુલી ગયો.
નિર્જે શશીમુખ રાણીનું....નિજ ધ્યાન ચુક્યો રાજનું,
સોંપી દીધું સંભાળવાનું લાઈને સહુ તાજનું.

દિનરાત રંગભુવન વિષે....થઈ પ્રેમ-મસ્ત પડી રહે,
સ્વર્ગીય દહાવા પિંગળા-અધરોષ્ટના પાને લહે.
વિક્રમ તણી વિનતિ થકી ભતૃહરિ દરબારમાં,
આજે બહુ દિને પધાર્યો' તેા સુન્યાયાગારમાં.

સેવક, સુમન્ત, સહીત સહુ સરદાર, બહુ રાજી થયા,
સદ્ભાગ્ય શ્રી માલવપતિના આજ મુખ-દર્શન થયા.
સોના તણા ઉગ્યેા સુરજ સહુને મને દરબારમાં,
આનન્દ હર્ષ તણા પૂરેા....ઉછળી રહ્યા સરદારમાં.

કવિ-ભાટ મંગળમય કવે....ઉત્સવ રુડો ઉજવઈ રહ્યાં,
દરબારગઢના આંગણાં પાવન પુનિત પગલે થયાં.
શોભા અનૂપમ આજ શી? મનમુગ્ધ ઉભરાતી હતી,
કેા ગાયિકા મંજુલ સરોદે....નૃત્ય સહ ગાતી હતી.

હોરી:—[અરે...કાઈ સ્થામને સંદેશો કે'જો...રાહ.]

ગાયિકા:—હાં...રે...કહ્નૈયા...

મસ્તી કરે શું આવી?(૨)

બળી! હું બાળાને લગ્નવી...કહ્નૈયા...

જમનાના જલ...ભરવા આવી...

(મણ્યું?)...જલ જમનાનું...(હું તો!) ભરવા આવી...

લલચાવા! મધુ! બસી બગ્નવી...(૨)

હું મુઝી ભોળી...(ને) ફસાઈ.....

આવી...ઘેલી દિવાની બનાવી...કહ્નૈયા...

કાનમાં ફૂડું કંઈ કરી બોલાવી...(૨)
 સમજી ન હું! ઠગ વિદ્યા તહારી...(૨)
 અટક્યાળા! મહારી ગગરો ...જીવકાવી...
 શીઘ્રને મ્હને ત્હેં સતાવી...
 લુચ્ચા! મસ્તી કરે શું આ'વી...કહનૈયા.
 તોફાની! પડી પૂડે...થકાવી...(૨)
 જોજ અને મર્યાદા મૂકવી...(૨)
 આઠણી આછી બિજાવી...જા...આ...
 હા...આ...ત્હેં તો રડાવી...કહનૈયા.
 લાઇ ફરી મીડી...મુરલી બજાવી...(૨)
 હું રોતીને...રોતું ભુલાવી...(૨)
 કે'વી મઝા'? કહી હી...હી...હસાવી...
 ઘડી ભર ગમત ઝમાવી...કહનૈયા.
 ઐર્ષ્ય-ધારા વિષે વહાવી ..(૨)
 જનક-જગ્યા (ત્હેં) જગદીશ! સુહાવી...(૨)
 બંસી બજાવી...આક્રમણ...ચડાવી...(૨)
 સૃષ્ટિને મન...ભાવી...મસ્તી...
 મર્યાદિત...*મધુ! આ'વી...કહનૈયા.

મંદાકાન્તા:—[તે પંખીની ઉપર પથરો...રાહ]

આ'વી આ'વી મધુર ગમતો યે રહી છે સમામાં,
 દૈવી શોભા! ઝગઝગી રહી! પુછવું શું પ્રભામાં?

સચીત્ર ! ખૂની કોણ ? છુપી પાલી
સની વાર્તા

કોરકટીવ દેવેન્દ્રનું નવું પ્રાકમ, જરૂર મળેલા. ફક્ત નવ આનાળી
ટીકા મેકરો.

વિદ્વાનો ને કવિગણ વિશે વાદવિવાદ ચાલે,
સજ્જ રીતે ! કમ રીતે વડે ! એજ સૌ ધ્યાન આવે.

ઉપનયન:—[કેરી બરેલી રસથીજ સારી-રાહ.]

એવે. સભામાં પ્રતિહાર આવ્યો,
“આજ્ઞા” પ્રભુ ! કિંકર અર્જ લાવ્યો.

ભૂદેવ કંગાલ બહાર કો છે,
શ્રીમાનને જે મળવા ચહે છે.

(હરિગીત)

આજ્ઞા થતાં રાજેન્દ્રની સહુ નૃત્યગાન શમી ગયાં,
પરિચારકો, પરિચારિકા, ગાનારી સ્વસ્થાને ગયાં.
ન્હાના વિધિ વાજીંત તાલ મૃદંગ બંધ બધાં થયાં,
જિજ્ઞાસુ ડોળા સર્વના દરબાર-દ્વાર પ્રતિ વળ્યાં.

વસન તિલકા:—(નિદ્રા મહીં નહિ હતું તન બાન જ્યારે-રાહ.)

શાન્તિ સભા સકળમાં પથરાઈ ગઈ છે,
ભૂપાળને પણ અતીર્ધ ખૂબ થઈ છે.
સન્માનથી ! ડિજ ! નિશક પ્રવેશવા દ્યો !
પૂજન પ્રગંધ તમ શીર અમાત્યજી દ્યો. ’

માલિની:— નમન નૃપ કરે સૌ...વિપ્રને તે સમે હા !
કહા જઈ અરપે બધાં ભૂપતિયો સ્વગચ્યા.
અરરરર ! વિપ્રે એ...આજ નિદ્ધાર્થ ભદ્રે,
અધધ ! અધમ બહાલી ! અંતરે ખૂબ ખદ્રે.

ભુજગી—(પિતાની કૂહાડી લઈ બાળ ન્હાતો—રાહ)

ગયાં જ્ઞાન ને બાન વિદ્યા વિવેક,
રહ્યાં કયાંઈ પાડિત્ય ! એ ! નૂર' પેખો.

નહિ સ્નાન મંધ્યા ! પૂંજ કાંઈ જાણે,
ગૂમાવ્યું બધું ! બીખના મોજ માણે.

(હરિગીત)

આવ્યો સભામાં પ્રહ્લ ઉડી ભરથરી રહામો ગયો,
એ હાથ જોડી માળવાનો ભૂપતિ ત્હેને નમ્યો.
કુમ્ કુમ્ લઈ અક્ષત સહે પૂજ કરી ચંદ્રક કર્યો,
લીધો સુભાશિર્વાદ દિગ્ગજના હૃદયનો ! હર્ષિત થયો.

આસન કનકનું આપીને સન્માન સહ એસાડીયો,
કયાંથી પધારો ? પ્રશ્ન પ્રેમે રાજવીએ પૂછીયો.
અથથી ઇતિ ઇતિહાસ શાન્તિરામ ત્યાં નિજ કહી ગયો,
“શા કારણે મહેં ગૃહ તજ્યુ ? શા માટ જંગલમાં ગયો.”

“કે’વી રીતે ત્યાં સદ્ગુરુ સમદ્રષ્ટિના દર્શન થયા ?
વિસ્તારી હાલ દયાજનક મહેં એમને મહારા કહ્યા.
આપ્યું અમરકુળ ! આ રહ્યું ! મહારાજ ! એ સ્વીકારજો,
આરોગી થાવ અમર ! અમારાં દીન-દુઃખ નિવારજો.”

લીધું અમરકુળ રાજવી ! સહુને બતાવી એ રહ્યો,
વસ્તુ અલૌકિક જોઈ નહિ અંજાય એ’વો છે કયો ?
ખોલાવી કૌષાધ્યક્ષને આજ્ઞા કરી રાજેન્દ્રએ,
કે :—“એક ભક્ષ સુવર્ણમુદ્રા દાન દયો આ પ્રહ્લને.”

નિર્ધનપણું ફીટી ગયું, બક્ષીસ બહૂ મોટી મળી,
આશિષ દઈ પંથે પડ્યો અભિલાષ અંતરની ફળી.
લઈ અમરફળ મહેલે પછી ભૂપાળ ભતૃહરિ ગયો,
આરોગવું ! યા ના ? ઉપસ્થિત પ્રશ્ન અંતરમાં થયો.

દૈવી-પ્રસાદી આખરે આરોગવા નિશ્ચય કરી,
લીધી કટારી કાપવા પ્રિય પિંગળા ત્યાં સાંભરી.
“હે પિંગળા ! ખ્યારી ત્હને ! વિસરી અહા ત્હન ગયો,
ભામા મુકી ભરથાર એકલપેટ આજે જો થયો !”

“ઉન્મત્ત ધૈવન-પુષ્પ ત્હારું સુપ્રકુલિત રાખવા,
નાળુક ધવલ તુજ હસ્તમાં અર્પિશ મધુરસ આખવા.
આરોગી એને એકલો હું અમર થઈને શું કરું ?
એથી રુદું ખવડાવી તુજને ! જીન્દગી પ્રેમે ભરું.”

શાદુલચિકીટીત:-[ગળે જો તપ છે એજ છે ધન ખરું—રાહ]

પાશું વિટીં રુમાલમાં ભરથરી મહેલે જવાને ફર્યો,
‘સૌંદર્ય ! તુજ પિંગળા’ નૃપતિને ! પ્રેમાંધ ! ઘેસો ! ફર્યો.’
શૃંગારો સજ્જ સોળ રંગબુવને સમ્રાજી આશા ભરી,
જતી રાહ અંધીર કિન્તુ હૃદયે ! ન્યોતો શ્રી ભતૃહરિ.

ઉપગતિ:- એ પિંગળા નીચ પથે પળીતી,
દુષ્કર્મે કાપું ! નહિ શું ધૃ રહીતી.
તેજે મુકી આખરુ, ફળ નીતિ,
કીધી હતી અન્ય પુરુષ-પ્રીતિ.

ભુજંગી:- હતો ચાર ઘોડારમાં નીચ જાતે,
પડી પિંગળા પ્રેમમાં તેની સાથે.

લગ્નની જનેતા તણી કૂખ ધિક્કા!
કયહાં રાજ-રાણી ? કયહાં અશ્વપાલ :

(હરિગીત.)

આજ્ઞા કરી છે દાસીને “ જા ચાર તેડી લાવ તું,
બહુ કામ વ્યાપ્યો અંજમાં જલ્દી જઈને આવ તું.
ચંદન શરીરે ચોપડ્યું તદ્દપિ શિવજતા થાય ના,
ઉતાવળી જા ! દાસી ! ગા’જો મદનની ઊંરવાય ના. ”

“ ખાવું પિવું મનભાવતું ચિત કયાંય પણ રહોંટે નહિ,
કામે કરી અકળાયલી (હું) મુજને કશે ગોઠે નહિ. ”

આજ્ઞા થકી પરિચારિકા ગઈ ચારની ઘોડારમાં,
જે દ્રશ્ય જોયું તે થકી હિંમત છૂટી પળવારમાં. ”

પાષાણુ-પૂતળીવત્ થઈ ગઈ સ્થિર ડગ ચાલે નહિ,
પાષણુ સરીખા આંખના પલકે નહિ ! હાલે નહિ.
દેખાવ એ’વો શો હતો ? કૌતુક શું જોયું દાસીએ ?
એ દ્રશ્ય ભીષણ શું હતું ? તે વાત વાંચક ! વાંચીએ.

* માલા તણી દ્રિયાદથી વિક્રમ અહીં આવ્યો હતો,
આગળ થકી “ હું આવું છું. ” સંદેશ ના કા’વ્યો હતો.
જ્યાં અવ્યવસ્થિત અશ્વ જોયાં....કોઈ દીલે વ્યાપીયો.
લઈ ચાપજો, એ અશ્વપાલક-પીઠ પર ઉગામીયો.

* અશ્વપાલનો નોકર.

ઉપગતિ:—ઘોડારમાં મથની ગંધ મારે.
સીસા પડેલા બહુ * દીશ ચારે.
વેશ્યા - ગૃહે જાય હંમેશ રાતે,
જતાં દોડે મહેં પ્રભુ ! ખૂદ જાને.

(હરિગીત)

માલો બધું જોદ્યો જતો, ને અશ્વપાલક કરગરે,
વિક્રમ પૂછે ફટકાવતો...“આખો દિવસ તું ક્યાં ફરે ?”
“ મૂકો ! જવા હયો ! આજથી દુર્લક્ષ કે દી નહિ કરે,
બાપૂ ! હવેથી રાત દિન હું ચાકરી નકકી કરે.”
શિક્ષા કરી વિક્રમ ગયો, કે દાસી એ દાખલ થઈ,
“ શ્વાસેલરી આવી ” અજાણી વાત થઈ જાણે કહી.
“ પ્રીતે પધારો મહેલમાં તમ રાહ રાણીજી જુએ,
કળ આપ વિણ પડતી નથી...રહેજે નિરાંતે ના સુએ.”

(અશ્વપાલને છૂપે રસ્તેથી રણવાસમાં તેડીલાવી દિવાનખાનામાં
ઐસાડી, ચતુર દાસી રાણીના શયનગૃહના દ્વારે આવે છે.)

* દાસી:—(બહારથી.) ...સાખી...

શૂગારે સગ થઈ રહેા...ઢેલ ! પધાર્યા મોર !

ચિતવન જેનું ચિતમાં...આવ્યા પ્રેમી ચોર...

* દીશાએ

(* પૂર્વે અતઃપુરમાં રાણી અને રાજકુવરીઆની સખીઓજ દાસીનું
કાર્ય કરતી હતી)

[૨૨]

ચંદ્ર! ચક્રોરી આવીયો!...કુમુદિની! અલી! તુ ચેત!
કમલિની! ઉઘાડ પાંખડી...જે રવિ બોલાવેછ.

આતકી મેઘ પધારીઓ..નૃપા હવે ક્ષીપાવ,
વિરહાગ્નિ પિયુ-ભટથી...જહેની! સર્વ બ્રજાવ.

(પ્રત્યુત્તર)

રાણી:—પ્રકુલ ચર્મ-પ્રકલ પાંખડી...બ્રમર! પ્રવેશ કરાવ,
થોડું બોલો! જહેંકતા...છેક! જરા શરમાવ.

અણુધટતુ ન ઉચારીએ...જાહુ નહિ ફાટી જાવ,
થોડામાંજ મઝા પડે...અતિ લોભી મા! થાવ.

વેણી ગજરે ગૂંથી છે...ફરી ફરી ઓળખા કેશ,
આછા અમ્મર ઓઢીયાં. ઝળહળ નૌતમ વેશ.

ધરી ગુલાબી કંચુકી...ચરણુ! નુપુર-ઝકાર,
રસિયો રીઝે રૂપથી...સોળ સગ્યાં શૃંગાર.

દાસી:—હ્યો! ત્યારે હું જાઉં છું...ઘૂસાડુ છું ચાર!
જેઠ! બરાબર ઝાંલજે ...કરે ન શોરબકોર.

રાણી:—જાહુ સાર! ડાંપણ તજી...જા...ઝટ કરે ના વાર,
ઝટપટ મોકલ પ્રિયને...જહેણું થોડાં માર.

દાસી:—સમય સાંપડે...સાહુ કહે...એમાં શાની ખીજ?
ધનામ હું તો લેશ બા! (હા) એક અમલી ચીજ!

રાણી —આપીશ નવસર હાર...મ...ઘડેલી મેળવ કાન્ત !
હૃદાય હૃદયની હોડવે...તન-મન થાયે શાન્ત.

પરિચારિકા પ્રયાણ કરી ગય છે. પિંગળાના શૃંગાર ભુવનનું રંગ-હાર ખૂંચે છે. વિક્રમના માર ખાઇ આવેલો...અશ્વપાલ ..પોતાને બદલ ખેડી કુર્યાથી...રીસનો માર્ગો હાથમાં ઘોડાનો ચાખખો...કે જે રાણીને બતાવના ઘોડારમાંથી સાથેજ લઇ આવ્યો હતો, તે લઇ અદર પ્રવેશ કરે છે.)

ભુજંગી:— ઉડી દોડી ! હા બેટવા ચારને એ,
ભુખે બાન ! જે ! જે ! બને અધ કામે.
હશે જન્મમા “પાપ શું” એ વિસારે,
ફરે બુદ્ધિ ! માથે બમે કાળ જારે !
ધરતી આવતી પિંગળા બેટવાને,
દિડી દૂરથી દુટ્ટ એ અશ્વપાલે.
પડો આખ જાં+ ચાખખે ! રાણી ધાતી,
રહી સ્થિર જાં ત્યાં નહિ ચાલી છાતી.

દોહરો:—[એા ઈન્દિર બચ્ચે તલને...રાહ]

અશ્વપાલ (ને) અવલોકતા...સુરખી ઉડી સર્વ !
રક્તિ અગે ના રહી...ગયો રૂપનો ગર્વ !
રક્ત નેત્ર આશક તણા...માથુક ટક ટક જોય,
હાથ-ગૂર મુખના ગયા...મદન ! રથું ના કોય.

ઉપમતિ:-- [વકાળ મોઢું અવસોકતાં એ !
 હીલાં થયાં ગાત્ર ખુશી થતાં જો !
 પાસે પછીથી ડરતી ગાઇ એ,
 પૂછ્યું ધિરે... 'કાઇ કસર થે છે ?'

(હરિગીત)

મોઢું થયું બસ કેમ ? ખોટી થાઉં નહિ દરકાર એ,
 ત્હારે મને શું એમ ? કે:-“આ અશ્વપાલ ગમાર છે.
 કાપે ગળું કો દી અમારું શો ભરોસો રાં....ડનો ?
 ચારી હવે કરવી નથી....કોઈ દિવસ તુજ સંગમેં !

તવ પિંગળા ખોલી....“ પિયુ ! ગુસ્સે થવું એ ના ઘટે,
 ભરથાર ભૂપ તજી નિરંતર પિંગળા તમને રટે.
 માલવપતિની માનીતિ મહારાણી તમને ચ્હાય છે,
 કેવી તમારા પ્રેમની ખાતર અધીરી થાય છે ?”

“શણુગાર હું સજતી હતી....શૃંગારભૂવનમાં પિયુ !
 મહારા મને રસિયો રીઝે ! તમથી અધિક બહાલું કયું !
 છે ભાગ્યશાળી આપ ! પૂર્વે પૂણ્ય-કૃત કીધાં હશે,
 કયાંથી નહિં તો પિંગળાના હૃદયમાં તમ સમ વસે ?”

“જા ! જા ! બધાં બહાનાંજ એ ! સૌ પ્રેમ બુકો તાહરો,
 છોડું હવેથી મોલ આ એ અંત-નિશ્ચય માહરો.”
 જ્યાં રોકવા રાણી ગઈ....ત્યાં પીઠ પર ફટકો પડ્યો,
 વિક્રમ ઉપરનો રોષ....રાણી પિંગળા પર ઉતર્યો.

ભરથરી પીંગળા ભેટ !

તીરછાં હૃદયના આબથી. ભંચા હૃદય દુર્ગો તમે.
પ્રેમાળ પીંગળા પુર્યાં, 'આરી' હવે કેદી અમે

ઉપજાતિ:- ફફા પરે ! હા ! પડતાંજ ફફા,
રાસી *હદયથી...રડતાંજ ધૂપાં,
મુઝે મુખે માર અધો સહનતા,
નેને+ અરે ! ઉજ્જુ, નિરો વહનતા.

અણું પડી પાત્રવ પાથરીને,
*કામાંધ રાસી ! હજુ કર્ગરે છે.

“કૃપા કરો લ્હાય ! તને બળે છે,”
(તદપિ !) પાપાણુ હેયું નહિ પીગળે છે.

સત્ય છે:--“કામાન્ધો નૈવ પશ્યતિ !”

(કામાંધ કશુંજ જ્ઞેતો નથી.)

(તેમજ:-પાપાણુ હદયો અશ્રુ-જલના પ્રવાહો વહેડાવ્યે પાણુ
પત્તળતાંજ નથી)

(હરિગીત.)

રે ! સૂર્યના રશ્મિ ઉહૂનાં જેણે સહ્યા નહિ જીવનમાં !
સુકુમાર તે તન-ગૌર પર શા રક્ત-સોળો સુજીયાં ?
નહિ શબ્દ સરખો સાંભળ્યો નિજ જીવંતીમાં કોઇનો !
ટપલો, ટુંકારો ના સહ્યો ! મહિયર, શ્વસુરમાં કોઇનો !

અજ્ઞાત છે જે “માર” એવી ચીજથી દુનિયા વિષે,
લોહી-તસો તહેની પીંઠે આજે ફૂટેલી શી દિસે ?
રે ! દાસ દાસી સહસ્ર જેને રોજ ચરણે ઝૂકતા,
જેની નિકટ માલવપતિ જેવા સ્વમાનો મૂકતા.

મહારાણી એ માલવ તણી કામાંધ થૈ શુદ્ધિ ગઈ,
હલકા તુખમના નીચને ! પાયે પડી વિનવી રહી.
કામી ! અરેરે ! અંધ ! “પોતે કોણુ” કેં નવ પેખતાં,
“ઉડો કુવો કે ખાઈ છે ?” અન્નાડી એ નહિ દેખતાં.
આંખો મિચી અન્દર પડે, પાછળ પછી પરતાય છે,
‘સાઈ ! કયું ના હોત જો !’ એ’વી વિમાસણુ થાય છે.
રે ! કામ-શરથી કેટલાં (યે) હૈયાં કુણાં વિંધાય છે,
વાગેછ જે’ને પંચ-શર “પાગલ-દિવાના” થાય તે.
ડા’પણુ ડુલી જાયે બધું....પાગલપણે મૂકાય છે,
એ પુષ્પધન્વા-તીરથી બે આંખ ફૂટી જાય છે.
*સુરદાસ થાતાં સત્ય રસ્તાની રહમજ પડતી નથી.
ખાધા વિના ઠોકર ! ગયેલી શુદ્ધ સાંપડતી નથી.
ફૂલે પડે છે ! પ્રાણીઓ ! પૂંઠે નિકળવા રડાય છે,
જાડયા છતાં ઝૂકે જળે ! ગોથાં પછીથી ખાય છે.
અકકલ નહિ છાંટે. છતાં અકકલ લ’ડાવા જાય છે,
જાણેછ ઊંરવ!શે નહિ અણસમજુ તો પશુ ખાય છે.
સારી રીતે જાણે છ+ કે આ ઝે’ર છે, તો પણ પિયે,
વાવી લણે મતિમંદ ! ફૂ-ફળ ! દોષ ભાવિને દિયે.
કરતાં કરે પશ્ચાત્ પરતાવો ભયંકર થાય છે,
ત્યારેજ પાપી-વૃત્તિ સાથે કામને નિન્દાય છે.

જે ચર્મચક્ર ! જ્ઞાનચક્રમાં પછી પલટાય છે,
માયા મરી ફીટી જગત આ પ્રહ્લમય દેખાય છે.
કામાંધના ઇતિહાસમાં કોટી ભયો છે દાખલા,
પરિણામ “પશ્ચાતાપ” અંતિમ કોણ નહિ જાણે ભલા ?

હિપ્પનિઃ— જાણે છતાંએ બનતા અગ્નિજ્વળ,
ખૂંચી ખરી તો રહ્યો એ પ્રમાણે !
જાણેછ આ “પાપ” છતાં ડરે ના !
આ “પ્રાણ” પ્રીછે તદ્દપિ કરે ના !

* * *
પ્યારા ! પટાવ્યો ! કહ્યો પિંગળાએ !
બ્લાલમ્ મનાવ્યો ! વળગી વહાલે.
પ્યારી કહીને કર કઠ નાખ્યો,
કામી પુરુષ...રસ મિટ ચાખ્યા.
શૃંગાર નાગો બહુ બે કરે છે,
અવશ્યથી રાણી-પટ રે ! મરે છે.
અસ્લીન આલિંગન ધિક્કર એવાં,
નિર્લજ્જ શું ! ચુંબન-ગાત્ર લેવાં.

દોહરો :— નેત્રપદ્મવી, અડપલાં...ચાળા બોલો નીચ,
નયન વિકારી બેકિના...જુઓ આંધળી પ્રીત.
નિર્ભય કામી-પ્રેમીઓ...વિસરે ડર-પ્રભુ ! પાપ !
બ્રમર મરે કમળે ! મત્તિ...વિકરે નિકટ વિનાશ.

* * * *

(હરિગોત.)

ત્યાં લાગ બેઈ અશ્વપાલે વાત વિતેલી કહી,
 “ત્હારા દિયરના હાથથી મ્હારી દશા બુંડી થઈ.”
 કેધે ભરાઈ સાંભળી! મુખ રકત રાણીનું થયું,
 અપમાન નિજ આગળ કરેલું વિક્રમે તાબું થયું.

*

*

*

*

(એક બે વર્ષ અગાઉનો બનાવ.)

બે બંધુ વિક્રમ! ભરથરી! દિન એક મૃગયાએ ગયા,
 સમ્રાજી પણ સ્ત્રી-રાજ-હઠ લે સંગ શિકારે ગયા.
 વાદળ ચઢી આવ્યું....તપ્પા! વરસાદ વરસ્યો ભેરમાં,
 શબ્દો નહિ કાને પડે....વિજળી-કડાકા-ઘોરમાં.

સૂઝે ન દીશા કોઈને....અણધાર્યું અંધારું થયું,
 ગમ કોઈની નહિ કોઈને કે કોણ? ક્યાં ક્યાં જઈ રહ્યું?
 અણચિંતલી આ આફતે રાજન્ બીજે રસ્તે ગયો,
 દુર્ભાગ્યવશ વિક્રમ બિચારો! પિંગળા સાથે થયો.

લીલા કરી થોડી! પછી એ મેઘરાજ શમી ગયાં,
 ભગવાન ભાનુદેવનાં અજવાળીયાં આછાં થયાં.
 પટકૂળ ભાભી-દિયરનાં વરસાદથી પલ્લળી ગયાં,
 જળબિન્દુઓ એ ચીરથી નિતરે....નિગળતાં બે થયાં.

અંગે અખિલ લિંબયલા શીતે કરી ધ્રુજે મહા !
ગગાડાટ ઘોર ગગન તણા કાને હજુ ગૂંજે અહા !
ખારીક ઝીણી જાળ જેવાં ચીર રાણી પહેરતાં !
લિંબાઈ અંગે ચડોટીઆ ! જાણે નવચ્છા શું હતાં ?

ગાત્રો સકળ દેખાય આછાં ને લિનાં એ ચીરથી,
નિગળી રહ્યું લાવણ્ય માંડી ચર્ણથી તે શીરથી.
અવળા મુખે વિક્રમ ઉભો ! ખંધુ વિષે વિમાસતો,
“ પણ કૈં નહિ એ વીર છે. ” મન પાછું પોતે વાળતો.

આ જાણુ વિક્રમસિંહ ખંધુના વિચારો જ્યાં કરે,
ત્યાં રાણી પાછળથી દિયરની રડોડમાં ધીમી સરે.
એકાન્ત સ્થળ અવલોકતાં ફવાસના ઉર ઉદ્ભવી,
વિક્રમ સ્વરૂપે લાગીયો....શું કામદેવ ખીંજે નથી ?

*

*

*

*

એકાન્ત છે દુશ્મન મહા ! યુવાન નર ને નારનો,
એકાન્ત ભૂલાવે લલાને ! ભેદ સારાસારનો.
સોમત કરાવે પાપની ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે.
નીતિ ચુકાવે આપણી ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે.

વૃત્તિ જગાડે વિષયની ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે,
ખટ્ટો લગાડે આખરૂને ! ચીજ તે એકાન્ત છે.
શું “ પાપ ” એને ઝાળખાવે ! ચીજ તે એકાન્ત છે,
જે ભાવના નિર્મળ ભભાવે ! ચીજ તે એકાન્ત છે.

નિબ્બાપ હૃદય પતિત કરાવે ! એક એ એકાન્ત છે,
 નિર્દોષને દોષિત ઠરાવે ! એક એ એકાન્ત છે.
 ડાઘા લગાડે દીલમાં જે ચીજ તે એકાન્ત છે,
 જીવન્ત પધરાવે ચિતામાં ! ચીજ તે એકાન્ત છે.

સંશય અણાવે સ્હેજમાં ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે,
 પાઠો લાણાવે ભેદના ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે.
 છૂપા જણાવે મર્મને ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે,
 છેવટ કરે વશ શર્મને ! જે ચીજ તે એકાન્ત છે.

દુર્બુદ્ધિ ભેગીમાં જગાવે ! ચીજ તે એકાન્ત છે,
 વૈરાગ્ય વૃત્તિને લમાવે ! ચીજ તે એકાન્ત છે,
 જે પાપને ફાંસે ફસાવે ! ચીજ તે એકાન્ત છે.
 પગ નર્કકુંડ વિષે મુકાવે ! ચીજ તે એકાન્ત છે.

ફાંદનું જે પગથોડું, તો ચીજ તે એકાન્ત છે,
 ફિદ્કારનું જે મૂળીઉં, તો ચીજ તે એકાન્ત છે.
 લંગાણુ પતિ-સતી-ધર્મનું, જે ચીજ તે એકાન્ત છે,
 મંડાણુ પાપ અધર્મનું, જે ચીજ તે એકાન્ત છે.

ઝે'રી કુલોનું ઝાડ એ ! ઝે'રી ડ્રજો ને બીજ છે,
 સ્પર્શો ન એ'ને સ્વપ્નમાં એકાંત બૂરી ચીજ છે.
 ઝે'રી હવા એકાન્તની ભૂલેચુકે લેશો નહિ,
 લેશે પછી નકકી નિરોગી જીવને રે'શો નહિ.

એ'રી અરે એકાન્તનો ! એ'રી અણુ એ'માં કુદે,
પાણી પિવા તે જાય ! જે'ના પૂણ્ય પરવારી ઉઠે.
એ'રી જળાશય જોઈ એ ! જશે નહિ પ્યાસી તહિં,
જળપાન એ'રી જો કયું ? આરોગ્ય જળવાશે નહિ.

એકાન્ત ધ્વન્ય ઉંમાપતિનો કુંભ વિષનો જાણજો,
એકાન્ત પર-નર-નાર *ના....વે એ પ્રસંગજ આણજો.
મળશે ન સગી ભાભી સાથે દિયર પણ એકાન્તમાં,
મળશે ન બંધુ બહેન પણ મોટી વયે એકાન્તમાં.

એકાન્ત વસ્તુ કાળજે અંગારના સરત્રી દહે,
એકાન્ત એ શોધો ઋષિ સન્યાસીઓ જેને ચહે.
રે ! ધર્મ ! હિન્દુ-શાસ્ત્ર ! તો કે' છે વધીને એટલે !
પરણેલી યા વિધવા સુતા સાથે પિતા પણ ના રહે.

યુવા અપરમા સાથે મળવા પુત્રને નિષેધ છે,
કળિયુગ, ત્રેતા, સત્ય, દ્વાપર યુગ યુગે એ ભેદ છે.
સંતાન વીર-કુણાલ પર મા સાવકી મોહી હતી,
ઓખા-નુપુર-અંકારથી શુદ્ધિ શિવે ખોઈ હતી.

જ્યાં એક લોહીનાં અને આત્મીયને પણ ના કહી,
ત્યાં પર-પુરૂષ પર-નારને મળવાની વાતો ક્યાં રહી ?
એકાન્ત અપજશ ઘોષ છે, છાંટા ઉડાડે શુદ્ધને,
ચંપી નહારો રોગ એ બહે'કાવી દે છે બુદ્ધને.

સર્વ યુવક-યુવતિ તણા દુશ્મન પ્રચંડ ગણાય જે,
તે એક એ! બસ એક એ! એકાન્ત છે! એકાન્ત છે.
જે પાપ, બ્રહ્મચાર, ને દુષ્કર્મનો વિશ્રાન્ત છે,
તે એક એ! બસ એક એ! એકાન્ત છે, એકાન્ત છે.

દ્વિયર અને લોખંડ દૈવવશાત્ સપડાઈ ગયા,
વિક્રમ અને એ પિંગળા એકાન્તમાં આવી ગયા.
નિર્ભી સ્વરૂપ વિક્રમ તણુ મોહાંધ રાણી એ થઈ,
નિજ ભાન ભૂલી રૂપ એ એકી ટશે નિર્ભી રહી.

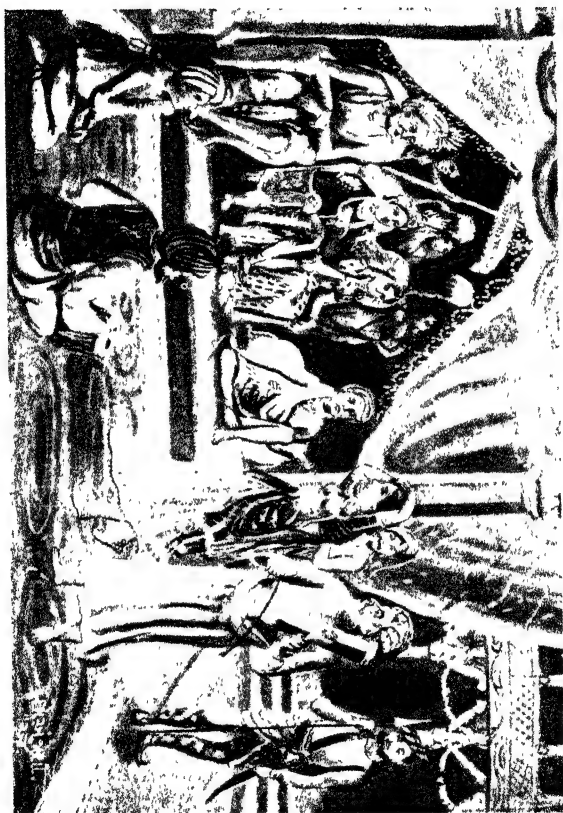
કામી વિકારી ભાવ આંખોને વિષે ઉભરઈ રહ્યો,
મા-પૃત્રનો એ પ્રેમ નિર્મળ પલકમાં પલટઈ ગયો.
આતાં પતિત વિચારમાં કામે ધનુષ્ય ચઢાવિયું,
ખેંચી કમાન મૃદુ કુસુમ-શર પિંગળાને મારિયું.

વાગ્યું હૃદયમાં રાણીને ! કામાંધ સહસા થઈ ગઈ,
જેણે કરી બે સાંનયક્ષુ આંતરિક કૃટી ગઈ.
ઢાંગી બની બેહોશ એ બહુ ધ્રુજતી બાઝી પડી,
વિક્રમ વિમાસણમાં પડ્યો, રાણી બહુ રહી'તી રડી.

“કંપિત લતા! સમ કાય કંપે, વા શિતળ બહુ વાય છે,
કો' કયાં ગયા ભાઈ તમારા ? જીવ મમ ગલસય છે.
હાં ! હાં ! કરો શું માત આ ? આ આપને છાજે નહિ,
વર્તન અસહ્ય તમારું માતા ! દીલ કાં દાઝે નહિ ?”

વીણા-વેદી યાત્રે લલાટના લેખ.

૩૩ અને પ્રાણુના નામ અંગ્રીસી-સુરત.

બીજા દે-દે સ્થળી કા ઘટ ૩૦૦ સુધ્ય બને બાગના ડોળીયા બેઠા વી. વી. બુદ્ધ.

મહારાજા અને નરસી, વાં હાલમાં બેઠે
 નીચેના ગરબ, પતીંગા ને, પામે પેટ નીચે બેઠે
 સવાં, સમય હાલ ને બને.

“બળવારમાં આવી જશે અહિં લાઈ મહારા ભરથરી,
ગભરાટ છે આ નિષ્પ્રયોજન બંધુ બળમાં કેશરી.”
આ શબ્દ વિનયી સાંભળી, બેશર્મ બોલી પિંગળા,
“વ્યાપે શરીરે શિત ! ઝડો કર ! હુંક આવે કંઈ લલા !”

વિક્રમ નિખાલસ દીલનો ! આ લેદ કૈં સમજ્યો નહિ,
પાપિષ્ઠ વૃત્તિ પિંગળાની પાર કૈં પામ્યો નહિ.
“લાભી ! તમે મહારે મને બહુ પૂજ્ય માત સમાન છો,
પાક્યો તમારે પેટ નાણી પુત્રની દ્રષ્ટે જુઓ.”

કંપિત હૃદયથી વિક્રમે કર પિંગળાને આલીયો,
ઢાંગી ધુતારી રાણીએ ઉત્સાહથી ને આલીયો.
ત્યાં તો અચાનક “રે ! અરે ! હાં ! હાં ! મને કૈં થાય છે,
જાલો મહને ! ઓ ! કોઈ ! કંપારી શરીરે થાય છે.”

“મસ્તક ધુમે મહાઈં....બહુ અંધાઈં લાગે છે બધે,
ઓ....હા....અરેરે” ઢાંગ ને ઉદ્ગાર કૃત્રિમ શું વધે ?
વિહ્વળ દશા પૂરી બતાવી રાણીએ અડધી ઘડી,
બેબાકળી નાજી બની ! વિક્રમ ઉરે બાઝી પડી.

“હાં ! હાં ! અરેરે ! માત ! આ શું ? લાભી આ શી ઘેલછા ?
દેખે કદાપી કોઈ તો શંકા પડે એ સર્વથા.
છોડાવી રાણી હાથ ને વિક્રમ ખસી આવો ઉભો,
મનમાં લલે ના મેલ ! લાભી ! ખહાર આ અવિવેક શો ? ”

પાપી લુલ્લી ત્યાં પિંગળાની પ્રેમવશ ખૂલી ગઈ,
ડામાંધ રાણી ફૂળ, જાતિ, ફૂળ, સૌ ભૂલી ગઈ.
લગ્ન તણે પટ ઠેલો નિઃસંકોચથી રાણી વદી,
“બહાલા ! નથી બહાલું મહેને તુજથી વધુ કોઈ, કદી.”

“તુજ ભાઈની ભાર્યા છતાં હું તો ત્હને ખસ ચડાઉં છું,
તુજ પ્રેમ ખ્યાસી હું ઉદાસી ! રોજ રહી સુકાઉં છું.
દર્શન વિના આઠે પ્રહર મહેલે અધીરી થાઉં છું,
ચિંતવન કરું તુજ ચિત્તમાં ! તારા વિના મુંઝાઉં છું.”

“એકાન્ત મળતાં આજ મહેં સૌ લેદ મહારો ખોલીયો,
આલિંગ ! શાન્તિ આપ ! સત્વર સમય થોડો બહુ રહ્યો.
ક્ષણ એક તે મહારે મને સૈકા બરાબર લાગતી,
ઉરમાં અરેરે ! શું કહું ! તુજ સ્નેહ-શૂળો વાગતી.”

પાષાણુવત્ પળ એક તો વિક્રમ ચક્રિત સ્થંભી ગયો,
આ ગૂંચ કેવી અટપટી ! ગૂંચવણ વિષે ગૂંચવઈ રહ્યો.
ખીજ પળે પણ ચતુર એનો પાર સૌ પામી ગયો,
તિરછી નજરથી જોઈ ઉત્તર રાણીને આપી રહ્યો.

“ભાભી ! અરે ! ભાભી ! તમે ખોલો ! બકો ! શું ? સાન છે ?
સ્વામી તમારો હું નથી ! રણુવાસ નહિ, આ રાન છે.
નિર્લજ્જ આ શબ્દો કહો, કોને ? કંઈ એ ધ્યાન છે ?
વિક્રમ ઉભો તમ પાસમાં ! નહિ ભરથરી ! એ ભાન છે ?”

“હું ભાનમાં પૂરેપૂરી, ખ્યારા ! તમે મુંઝાવ ના, મનમાં બધું ભાવે છતાં મોંઘા નકામા થાવ મા. ઠાલી ઉપરનો ડોળ ! પોગળ દંભને છોડો હવે, ખાલી સમય શાને ખુઓ ? તૈયારી એને * આવવે.”

“લહાવા લલિત આ'વા બધાને રોજ કંઈ મળતા નથી, એકાન્ત . વારંવાર આ સંજોગ સાંપડતા નથી. ભાવે કરી ભેટો નિવારો કષ્ટ પ્રિય ! અનંગનું, અવસર મળ્યો ! સુખ ભોગવો ! આ પિંગળાના સંગનું.”

“માતા તમે મહારા તમારી શુદ્ધ આજે ક્યાં ગઈ ? હું તો તમારો પુત્ર કૃદ્રષ્ટિ અરેરે ! ક્યાં થઈ ? માતા બગાડે જો નજર સંતાન પર તો થૈ રહ્યું, આ પૃથ્વી પરથી ધર્મનું સામ્રાજ્ય જાણે સૌ ગયું.”

“આ'વા અઘટતાં વેણુ શું ઉચ્ચારવાં તમને ઘટે ? જે પાપ લાગ્યું ઘોર પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યો વિણ ના મટે. ‘તમ પુત્ર છું’ એ ભાવના’ અંકિત કરો અંતરપટે, સાચી સતી તો તેજ સ્વપ્ને પણ અવરને ના રટે.”

“મોહાંધ થઈ માતા તમે સદ્ધર્મ ભૂલી જાવ છો, નીતિ ! સતીનો ધર્મ ! ચૂકી વિષયમાં લપટાવ છો. રે ! મોક્ષ મેળવવે રહ્યો ! શિદ નર્ક પડવા જાવ હા ? અમૃત મળે નહિ છો ! પિવાને ! ઝેરમાં લગ્યાવ ક્યાં ?”

“સાધુ થવાયે છે નહિ ! બસ થાવ સારા માનવી,
દેવી થવું આધું રહું! પણ વૃત્તિ આ શી દાનવી ?
વિષયાનુરાગી ચિત્તને વિભુ-પ્રેમમાં વાળી દીયો,
પતિ-પ્રેમમાં પલટો, અગર, પણ કામને બાળી દીયો.”

“સાથી મતિ ભારી ગઈ, કે કોણ છું હું ? વીસર્યા. ?”
આવ્યાં પડળ શું આંખ પર, કે પૂણ્ય પરવારી ગયાં ?
ક્યાં બે ઘડીની દહાણ, માટે ધર્મને નેવે મુકો,
પતિવ્રત ઉપર જળ ફેરવો ! સાથે સતીત્વ વળી ચુકો.”

“ઓ ભાઈ મ્હોટાભાઈ ! શું આ....આ તમારી નાર કે !
કુલટા તણા સ્વામી થવામાં પણ પ્રભુ ! ધિક્કાર છે.
ધિક્કાર છે, ફિટકાર છે, માતા વધુ કે'તો નથી,
ચેતો હજી બોલ્યા તમે તે લક્ષમાં લેતો નથી.”

“સોદો કરો ના શિયળનો અણમુલ નિધિ એ જાળવો,
સ્વામી વિનાનો સૌ સમય સ્વામી-સ્મરણમાં ગાળવો.
શ્રીઓ શિયળને વેચનારી ! હોય છે વારાંગના,
વેશ્યા અરેરે ! શું સતી ! ભર્તૃહરિની અંગના ?”

“બોલ્યું અબોલ્યું ભૂલી જઈને વૃત્તિ માતા ફેરવો,
કા'ઠી વિકારી ભાવ નિર્મળતા નયનમાં ઠેરવો.
પગલાં ભરો સંભાળીને ! માતા ! વિષય કૂપ છે જીઓ !
મેહું કર્યું નિર્મળ હૃદય....પસ્તાઈ અંતરથી ! ધુઓ.”

“જે જોડમાં પણ ડાઘ લાગ્યો, ધોઈ નાખો તેહને,
સાચા હૃદયના શુદ્ધ પશ્ચાત્તાપથી શું ના ખમે ?
મોહાંધ મા ! જે થાત કેશવ-કાંત-પ્રેમે આટલા,
લાલી ! તમારી લાંગતે આ જન્મ-મર્જ તણી બલા.”

“બહાલા ! મ્હને સદ્જ્ઞાન આ તારું બધું ગમતું નથી,
કામાગ્નિ પીડિત કયાંય પણ મારું હૃદય રમતું નથી.
આ શિષ જે માલવપતિ વિણ કોઈને નમતું નથી,
તુજને નમે તે આજ, કારણ દુઃખ ! બળ્યું ખમતું નથી.”

ધુંટણ પડીને પિંગળા કરગરતી પાલવ પાથરે,
પોતે પડી પ્રહયત્માને પાડવા ચત્નો કરે.
માથાવટીનો ભાગ બાણી જોઈને સરવા દીધો,
છેડા ઉડ્યો વક્ષઃસ્થળેથી લક્ષમાં તે ના લોધો.

તિરછાં નયનબાણો બહુ કામી ! કસી કસી નાખતી,
ઘાયલ થશે ! હમણાં વિંધાશે ! આશ એવી રાખતી.
શાં અવ્યવસ્થિત ચીર આછાં ! જાળ જાણે કામની ?
શુકદેવ-વિક્રમ ! પિંગળા-રંભા ! શું દેવી ધામની ?

પણ આખરે શુકદેવ પાસ હતાશ જ્યમ રંભા બની ?
સિદ્ધાર્થ પાસ નિરાશ જેવી દંદ્ર-સિદ્ધિઓ બની ?
ત્યમ પિંગળા ! વિક્રમ કને બહુ બહુ કરે ફાવી નહિ,
આગળ ચલાવ્યું તોય....છેડા ખંતિલી લાવી નહિ.

“ એવો અભાગી કોણ જે આવી મઝા નહિ લોગવે ? ગમતી નથી, રાજો ! તમારી જ્ઞાનની ગીતા હવે નહિ ચે’ન દીલ પડે, પધારો પ્રાણુજીવન ! પ્રેમશ્રી, આલિંગવું ને ચૂમવું....એ’માં અધર્મ કરો! નથી. ”

“ ભાવે ભુજશ્રી ભેટવામાં પાપ લાગે, વહેમ એ, ત્યાં પાપ પૂણ્ય કંઈ નથી....જ્યાં બે હૃદયમાં પ્રેમ છે. એ ‘પાપ’ પ્રેત નથી કંઈ ! એ’નાથી આમ ડરો નહિ, પાંડિત્ય-પોતાં યાદ પ્રેમ-પ્રસંગ પાસ કરો નહિ. ”

“ બહાલા ! જીઓ ! મદમસ્ત યૌવન અંગમાં ઉભરાય છે, ભીનાં થવાં આ હોઠ બે તલસી રહ્યાં દેખાય છે. મનમાં લગાડી લાહ્ય ને તનમાં બળતરા થાય છે, પ્રાણેશ ? અગ ઉપાંગ મારા એકદમ અકળાય છે. ”

“ સર્વત્ર પડઘા પ્રેમના ને પ્રેમના સૂણાય છે, જંગલ, તમે, હું, સૌ! મ્હને તો પ્રેમમય દેખાય છે. કે’વી કળા કીધી મને! હર કામદેવ તમે ! ખરા ? માયા ! તમારી બળ ! કે’વી ચૂંથણી....જૂઓ જરા. ”

“ વ્યાપી રહી તમ મોહિની ઝાડે, કળે ને ઝાંખરે, તપભંગ વિદ્યામિત્ર ? જોજો ! મેનકા કે’વી કરે ? સિદ્ધાર્થ બુદ્ધ થવું ! અને મન મારવું ના સ્ટેલ એ, નહિ બાજકોના ખેલ છે. ”

“શંકર થઈ સાધો સમાધિ સર્વ માયા પરહરો,
પણુ લીલડીએ ભોળવ્યાં ! દૃષ્ટાંત યાદ સદા કરો.
આ આમ છે, ને તેમ છે, ભાષણુ ભલકતા સાંભળો,
નર એજ નારી પાસ થાયે પાણીથીએ પાતળો.”

“હુંકર્મ કે સત્કર્મ જેવાનો સમય તે આ નથી,
વીચાર ધર્માધર્મ ! કરવાનો સમય તે આ નથી.
કો'ની સહે ! શું કર્મ ? કરવાનો સમય તે આ નથી,
પરિણામ-કર આ હૃદય ધરવાનો સમય તે આ નથી.”

“છાંટો પરસ્પર પ્રેમ-ધારા પ્રાણુપ્યારા ! રાજવી,
આવો વિંટાળો કર તમારા કંઠમાં હેતે કરી.”
“કમળત ! કુલટા ! બહુ થયું ! ગોલીશ મા, આગળ હવે,
ભતૃહરિનો ભાઈ અક્ષર એક આગળ નહિ સહે.”

આકાશ અવનિ પર પડે ! ગંગા કદી અવળી વહે,
પૃથ્વી રસાતળ નય યા શશિદેવ સઘળાને દહે.
ઉગે રવિ પશ્ચિમ દિશે ને પૂર્વમાં જો ! અથમે,
દેનારને દુનિયા દમે....લેનારને લાખો નમે. ”

“છો ! દેવ દર્શન સ્વર્ગમાં સીડી મુકી દુનિયા કરે,
ધૂલિ ઉડાડી સુરજ પ્રતિ અંજો કદી કોઈ કરે.
રાણી તમે (તો) શું ? સ્વર્ગથી સાક્ષાત્ રંભા ઉતરે ?
“પર નાર મહારે માત” વિક્રમ આંખ ના ઉંચી કરે.”

વિશ્વ પધારે મોહીની રૂપે કદિ અવનિતજે,
પણ આ જિતેન્દ્રિય વીર-વિક્રમ ના ચળે તે ના ચળે.
ત્યારે પછી તું પિંગળા ! તે કોણ ગણતીમાં રહી ?
વિક્રમ ઉભો છે પ્રેમ ઘેરો ભરથરી આ છે નહિ.”

“ચેતાવું મહારા ભાઈને નક્કી હવે આ વાતથી,
તહારાં પરાક્રમ નીચ આ જે જાણતો જરીએ નથી.
રે ! દુષ્ટ રાણી તુજ સમી આ રાજમાં નહિ કામિની,
મમ ભાઈને નહિ જોઈએ ! કામાંધ આવી ભામિની.”

“ માતા ગણી મહેં જોઈ ! ઉંચી આંખ કેા દી ના કરી,
માતા-પિતાની ભાવના ઉર ભાઈ-ભાભીની ભરી.
તદપિ અરેરે ! નીચ ! કેવી મારાણી ભુંડી કરી,
પતિ ને પ્રભુની આંખમાં તું ખેવદા આજે ઠરી.”

“ અફસોસ ! કેવા સ્નેહથી મમ બંધુ ભોળો રહાય છે,
ગંગા સમાન પવિત્ર ગણવામાંજ ગોથાં ખાય છે.
અભિપાન માની આવતો ! વિષપાન તું તો પાય છે,
પ્રેમાંધ તહારા પ્યારમાં, લડું ! અપાર ઠગાય છે.”

બોલી વચન જ્યાં વિક્રમે છોડી જવાં પગલાં ભર્યાં,
ચેતી ગઈ ત્યાં પિંગળા....ને હાવભાવો સૌ કર્યાં.
રોકી જતો વિક્રમ, હસીને હેતથી બોલી પછી,
“કેવાં ઠગ્યાં ! આખાદ વા’ આજે અહા ! મહેં દિયરજી.”

“હું માનતી ‘ન્હાના દિયર નક્કી ચતુર કંઈ હશે !
પણ ખેલ બંધુમાં ન એકે સ્ત્રી-ચરિત્ર લણ્યા દિસે.
લોળા તમારા ભાઈ ને લોળાં તમેયે છો ભલાં !
પુષ્કળ લણ્યાં પ્રમદા-ચરિત્રે તોય મારે વેવલાં.”

“સમજ્યાં?” દિયરજી! સૌ લણ્યાં પણ એક આ બાકી હજી,
જે સ્ત્રી-ચરિત્ર ના પારખો? તો ધૂળ શીખેલું બધું.
હું તો જરા જોવાની ખાતર પારખું જોતી હતી,
પાણી તમારું કેટલું છે? માપ તે’નું માપતી.”

“અગ્નિ નિકટ ધૂત તુલ્ય પિંગળી જાવ છો શું? કે નહિ?
ઇન્દ્રિયજિત કે’વા તમે? આંકી કસોટી તે અહિં.
અચળિત તમારું મન પુરું મહેં પારખ્યું બહુ ધન્ય છે,
જોયો તમારો ભાઈ-ભાભી ઉપર પ્રેમ અનન્ય જે !”

“ખોટું ન સ્કેજ લગાડશે આજે પરીક્ષા મહેં કરી,
દેજો ક્ષમા! અપરાધિની તમ બંધુની જે હું ઠરી !”
પડવા પગે જ્યાં જાય ત્યાં તો વિક્રમે ઉભી કરી,
“માતા તમે મહારાં અરેરે! ભૂલ મહોટી મહેં કરી.”

“જાણ્યા વિના! સમજ્યા વિના! બહુ બહુ કહ્યું મહેં આપને,
આંધું ઉરે ના અણુતાં! દેજો ‘ક્ષમા!’ માતા મહને.”
એ પિંગળાના ચર્ણુમાં કરજોડીને વિક્રમ પડયો,
શું સ્ત્રી-ચરિત્રની જાળ! કંઈક પ્રસાય, એય પ્રસી ગયો.

હમણાં બની જે વાત ભરકી નાખતાં ભૂલી ગયો,
ઉપર ઉપરના હેતમાં પાછો પ્રરી ડૂલી ગયો.
આખું વચન “આ મશ્કરી ! કો દી કહું નહિ બાઈને,
પુરવાર કીધું રાણીએ જ્યાં જુઠું સોગન ખાઈને.

ભટ્ટહરિ આવ્યો પછી સ્નેહીજનો સાથે મગ્યાં,
જાણે ન રાજા ‘શું બન્યું’ ? નિજ નયનમાં ત્રણે વળ્યાં.
ભૂલી ગયો આ વાત વિક્રમ તે પછી આગળ જતાં,
પણ બોલ બાણે તોલ રાણીના હૃદયમાં ખુંચતા.

અકકેક એ ઉચ્ચાર ને ધિક્કાર સૌ સાલી રહ્યાં,
અપમાન-કર શબ્દો સ્મરણ આજે હજી આલી રહ્યાં.
નિશ્ચય કર્યો પાકો મને એ પિંગળાએ તે સમે,
“સાદું ન વાળું વિક્રમા ! તો પિંગળા કે’ ના મૂને.”

લાગ્યો દિલે જે ડંખ તે અદ્યાપિ ના વિસરી હતી,
અપમાન કેરી આગ ઉરથી ખહાર ના નિસરી હતી.
આજે સમય આવ્યો અચાનક ને સ્મૃતિ તાણ થઈ,
દ્રષ્ટિ સમક્ષ બિના બધી આજેજ જાણે ના બની ?

બોલી સ્વગત “ હે વિક્રમા ! આવી બન્યું તા’રૂં હવે,
બળવું નિરંતર વેરની આગે વધુ ના પાલવે.
કયાં હું નહિ ? કયાં તું નહિ ? આજે ઉપાયો આદરૂં,
સાચું જુઠું સમજાવીને તુજ બાઈના કાનો ભરૂં.”

નિશ્ચય કરી પાકો હૃદયમાં ચારને સમજાવીયો,
નિર્દય ઘડેલો ઘાટ જે કામાંધને મન ભાવીયો.
દાખલ થઈ દાસી ખખર લાવી પધારે ભૂપતિ,
જે સાંભળી થઈ અશ્વપાલકની હશે કે'વી ગતિ ?

સૌ હોસકોસ ઉડી ગયા ને પ્રેમ જેમ ભુલી ગયો,
વિષથી મદિરાનો નિશો એ જેઉનો ઉડી ગયો.
“આવ્યો અહીં હું ક્યાં ? અરે ! ક્યાં ભોગ લાગ્યા માહરા,
ઓ ! મા ! મહને સંતાડ હું પાચે પડું છું તાહરા.”

“શરણે પ્રિયા તારે ! હવે ! તો ! એથ મારે તુંજ છે,
તું બાયડી, કે બહેન, મા, સૌ જે ગણું સરખુંજ છે.
વાગી જવાના બાર બાપલીઆ ! હવે ! હા ! શું થશે ?
તરવાર ગરદન પાર રાજની નકી ઉતરી જશે.”

કોધે ભરાઈ પિંગળા બકવાટ ગાંઠો સાંભળી,
પણ શું કરે ? વ્યાઘ્રજ ને વિહ્વળ બની ઉતાવળી.
બાલી પડ્યો'તો આરો જે એક ખૂળ અવાગર,
ખોલી મહીં પૂર્યો તરત અંધારું રહેવા આકરું.

દર્પણ વિષે નિર્ખી બરાબર કેશ ચીર પછી કર્યા,
ત્યાં તો અમરજી રાય લઈ નિજ મહેલથી આવી રહ્યા.
હરખાતી સા'મી દોડી રાણી રાયને ભેટી પડી,
“ મોડા પધાર્યા કેમ ? ” મુંગુ કંઈક એ'વું બડબડી.

“ બહાલે વધાવું આજ હું માલવપતિ મહારાજને,
 સૌભાગ્ય ! સ્વામીનાથ ! ઇચ્છું ક્ષેમ ! નિત્યે તારાને.”
 પૂજા કરી પધરાવીઆ રાણી ઉતારે આરતી,
 કેા દેવ-દેવીની ગરજ દાંપત્ય જોડી સારતી !

કુમ્-કુમ્-તિલક લાલે કરેલું ભરથરીને શેઠતું,
 કંદર્પ-કાંતિ ને લલાટ વિશાળ સુંદર ઓપતું.
 શૃંગાર ભુવનમાં વિરાળ દેવ-મૂર્તિ તો નથી ?
 ને દેવ-દ્વારે પિંગળા દિવ્યાંગના સમ લાગતી !

પ્રમદા-મને પતિ ! દેવ લાગે ! વાત એ મોટી નથી,
 “ આજ્ઞા પ્રભુ ! ” કરજોડી ઉભી ધન્ય છે તુજને સતી !
 “ આજ્ઞા ! ત્હને ના હોય દેવી ! તું હૃદયમંદીરની,
 જીતો તમે સહેજે થતી જ્યાં હાર મોટા વીરની.”

“ તરવારથી છે તીવ્ર ધા તરુણી-નયનના બાણના,
 કીરણ તમારાં તેજનાં અતિ તીવ્ર કરતાં ભાણના.
 પાગલ બનાવ્યો પિંગળા ! પૂરેપૂરો તંકે પ્રેમમાં,
 એવી શી ! ક્યાંથી ? કે’ ભરી, મોહીની ત્હારા નેનમાં ? ”

જાદુ ભર્યાં શાં આંખમાં જેથી અમે ધાયલ થયાં ?
 આ નેત્ર-આળા શીખવે ! એ’વાં ગુરુ કે’ને ક્યાં ?
 આંખલડીના અણસારથી શાં કાળજે કામણ ક્યાં ?
 આ’વીજ ભુરકી નાંખવા શું ભરથરી સાથે વર્યાં ? ”

“અણિયાળી આંખે અંવનવાં લુચ્ચી ! અટક્યાળાં કર્યાં,
ચતુરાઈથી ચતુરા તમે તન મન અને હૈયાં હર્યાં.
મંડપ વિષે પણ રહેન ચાળાં ખુબ કીધાંતાં ગળ્યાં ?
કો'ને જરા કે કોણ ? એ ઉસ્તાદજી તમને મળ્યાં ?

“તિરછાં નયનના બાણથી ભેદ્યાં-હૃદય-દુર્ગો તમે,
પ્રેમાળ પિંજરમાં પુર્યાં પ્યારી ! હવે કેદી અમે.”
“છો કોઈના નહિ નાથ પણ મહારા તમે હમ્મેશના,
“ખ્યાલા ભરી પાળે તમારા પ્રેમના, પરમેશના.”

પ્રેમી પ્રવેશો આ અને આગળ હજી ભજવઈ રહ્યાં,
રીસામણાં રાધા કેન્હૈયા કો'નનાજ શરૂ થયાં.
વાંકુ' જરી કૈં પિંગળાને છેડખાનીમાં પડ્યું,
ત્યાં તો “ મહુને બોલાવશે ના જાવ ” એ જ્હાનું જડ્યું.

રાજા મનાવે રાણીને “ જો માન મા'રી વાતને,
પાસે હજી હાં ! આવ, જો કૈં કાનમાં કહું હું ત્હને.”
પાસે ગઈ જ્યાં પિંગળા ચૂંમી ભરી ભતૂહરિ,
ઉલટી રીસાણી રાણી “ લુચ્ચા ! જાવ હા-બા-લ્યો વરી !”

“ પાસે પધારો ! કૈં કહું ! બોલાવી ભોળી છેતરી,
અડશે નહિ ! અમને હવે બોલાવશે ના ! હા ! ફરી !
લુચ્ચાઈ મહેં જાણી તમારી વાત કે'વાની ખરી,
આ'વા અડપલા ! આમ કરતાં ! કૈં વિચાર પડે જરી !”

“અપરાધ ! કરજો માફ ! દેવી ! દારાનો જો કૈં થયો
કહી ભરથરી હી હી કરી ત્યાં ખડખડાટ હસી પડે
“ હે જગત અંબા ! આપ તો કરુણાળુ ! ખડુ કે'વાવ દે
દ્રષ્ટિ દયામય નહિં કરો શું ? આમ છેક રિસાવ છે.

“મુજ હાથમાં તારી ભુજ માખાપ તારાએ મુજ
“સમજી !” તું મહારી માલીકીની ત્યારથી સૌ થઈ ચૂક
વસ્તુ મહેને સોંપી પછી કે' પૂછનારો કોણ છે
મા'રા વિના આ પુષ્પને ઉપભોગનારો કોણ છે
વારૂં ! નહિં બોલે ! ખરું ને ? એમ કે ? તો જાઉં છું
લે ખેસ ! ત્યારે અંદ્રિકાને મહેલ હું સિંધાગિં છું
શું ? સાંભળ્યું કે ? જાગિં છું !....રે'જે હવે તું માનમા
“જી....હા....ખુશીથી જાવ....બેલાશક પધારો ના તમા.

ફાવ્યો ન દાવે ભરથરી ! પાસો અરે ! અવળો પડયે
સમજાવવી શી રીત ? ત્યાં ઊપાય અત્યુત્તમ જડયે
રમાલથી છોડી અમરપૂજ પહાર કા'ડયું હાથમ
દેખાડતો બોલ્યો:-જરા ! જો તો ખરી આ પ્રિયતમા !

“હાં ! હાં !” કરી કર સાહીને રાણી હૃદય વળગી પડી
“વસ્તુ અલૌકિક આપને પ્રાણેશ કયાંથી એ જડી ?
જ્યાં જાય લેવા પિંગળા રીસાય ત્યાં ભટહરિ
“નહિ બોલવાની તું હતી ને ? કેમ બોલી છેં ! કરી ?”

“ નખરાં કરો કોટી છતાં આખર અમારી જીત છે,
 ખેંચાવ લોચુંબક સમા એવી અમારી પ્રીત છે.
 કે બોલ ! ‘હું હારી હવે ! જીત્યા તમે’ કેવી મઝા ?
 કે બેસ ! જીવું અમરફળ આ આપવા, લઈશું રત્ન.”

ક્યાં જીવ છો ? ઉભા રહો, જીવું હવે રહેલું નહિ,
 કોને અમરફળ આપવા લઈ જીવ ? કો’ રહેલું અહિં.
 પરણી અને બાળ્યો અમારો લવ હવે જાશે કહિં ?
 જીવું હતું તો હાથ પકડી શીદ કો’ લાવ્યા અહિં ?”

“મંગાવ્યું રાણી વહાલીએ ! હું આપના લઈ જાઉં છું,
 એને દીધો છે કોલ મહેં ! જઈ આપવા બંધાઉં છું.”
 “મારા થકી વહાલી વધુ કો’ કોણ એવી નાર છે ?
 મુજથી વધારે કો’ની સાથે પ્રાણ ! તમને ખ્યાર છે ?”

“ખ્યારી તમારી કોણ ? ને ક્યાં રે’છ એ ? શું નામ છે ?
 સૌંદર્ય એવું કેટલું ! જે તમ હૃદય-વિશ્રામ છે ?
 સાંભળ સુભાગી પિંગળા ! શું રૂપનું વર્ણન કરું,
 શીતળ કુવારો પ્રેમ-પાણીનો જતાં પાસે ડરું.”

સૌંદર્યમાં લાલિત્યમાં માધુર્યમાં તહારા સમી,
 બારે ઘડી મહારે મને એ સુન્દરી રે’ છે રમી.”
 “પણ નામ શું ? તે તો મહને કો’ની હૃદયવદલલ ! જરા !
 અમને બનાવો ક્યારનાં ? શું ? આમ વાહુ કો’તો ખરા ?

“છે પિંગળા પ્યાડું મધુરું નામ એ મહિલા તણું,
કે’ એમ સર્વ કબૂલ એ ! એની હું હાએ હા ભણું;
તે દિવ્ય દેવી આ રહી સ્થાપિત હૃદયમંદીરમાં,
મૂર્તિ મનોહર દેવીની ! તે તુંજ બીજી કોઈ ના.”

હસતાં ગુલાબી ગાલ પર ધીમે તમાચો મારીયો,
ભતૃહરિએ ભોળવી ભામીની-કોધ નિવારીયો.
શરમઈ ગઈ ત્યાં પિંગળા મુખચંદ્ર સે’જ નમી ગયું,
આણું મધુરું સ્મિત મૃદુ અધરો ઉપર વિલસી રહ્યું.

આપ્યું અમરફળ ભરથરીએ પિંગળાના હાથમાં,
કયાંથી મળ્યું ? વિસ્તારપૂર્વક તે કહ્યું સંગાથમાં.
“લાવી કટારી ઠાપ ને આરોગ જોઈ ? સુંદરી !
રીઝાવ હૃમ્મેશાં મહેને યૌવન અમર તહાડું કરી.”

“હમણાં નહિ ! રાખો સહવારે સ્નાન-પૂજા સૌ કરી,
ખાવા પછી હું પ્રેમથી તમ ધ્યાન અંતરમાં ધરી.
“વારૂ ભલે ! પણ ભૂલજે ના...ગાન ગા જોઈ કંઈ !
ખહું વાર બીતી તોય કોકિલકંઠની ઝાંખી નહિ.”

ઉંચું અમરફળ એ મુકી કરમાં વીણા લીધી અહા !
મીઠા સ્વરે આલાપથી શરુઆત કીધી પિંગળા !
લહરી પવનની આવતી તે ગાનને ખેંચી જતી,
ગાંધર્વ-કન્યા કિન્નરી તો મહેલમાં ગાતી નથી ?

“મહિની મટકી.”

(પતથટપેં મહને છેડી...રાહ.)

મહિયારી:—“મહિની મટકી”...દધ દે મહારી...

શિદને સતાવે કહ્નૈયા? (૨)

અહિયા ઉતારી...ગમ્મતી ભોળી...(રહેજ)

(એટલામાં તો) કંકર...મારી...દોળી...કહ્નૈયા.....

દધ દે મટકી મહારી.....

ગોરસ દોળ્યું.....(ક્યાં છે?)(૨)

(આ શું રહ્યું?) મટકી છુપાવી...(વળી!) (૨)

છાજે શું નંદના છેયાં?

હા! બળ્યું! શિદને સતાવે કહ્નૈયા?

(ત્હને શું?) ઘેલાં! ત્હને તો હસવું આવે!

(પણ!) ઘાજે હમારા હૈયાં.....

હા...બા...શિદને સતાવે કહ્નૈયા?

ઘડીભર ગમ્મત.....આવી હોયે.....

બહુ શોભે શું કેં આ...?

હજુએ શિદને સતાવે કહ્નૈયા?

કૃષ્ણજી આપે.....(પછી) પગવી...પગવી...(૨)

“લે મહિયારી...ડૈયાં”...

લુચ્ચા!...શિદને સતાવે ભૈયા! હા.....?

પાથરે પાલવ...હારી મહિયારી...(૨)

(તવ!) દે પ્રભુ! જય! જય! લીલા...કહ્નૈયા.

ભતૃહરિ:— અસ ! હવે છેવટની “પ્રેમ હેલી” ની સંગીતપ્ર
છોડી તેમાં બિજવ ! મ્હારા હૃદયને !

“પ્રેમ-હેલી.”

(મહિની મદુકી દધ દે મ્હારી...રાહ...)

રાધા;— જલની ગગરિયાં દધ દે મ્હારી...

પજને બાપુ ! શું કા'ના.....?

કાંઠે મ્હકી.....વાતે વળગી...જરા !)

(ત્યાં તો !) સંતાડી છાનામાના.....

ગળયું ? દધ દે...ગગરિ કા'ના...જલની...

મોઢું થાશે.....માત ખિગશે.....

(માટે !)

નિર્દય...છેક...તું ! થા...મા...કા'ના...

યમૂતા કાંઠે.....રાધા ! માંગે.....

કૃષ્ણ કહે છે ના...ના.. કા'ના...

શ્રી કૃષ્ણ:—“ ધડીલર ગમ્મત ” એ તો ગાંડી...

આવડી...રીસ...શું આ'માં ?.....

સમજ ? ખ્હાવરી બાળા ! થા...મા...

“ પુખ્ત ” કથે છે...કવિવર જે ! જે !

પ્રભુમાં હો ! મરતાના...કા'ના...

(હરિગીત)

સંગીત સાથે તાલ ને ઠેકા ભૂલે છે પિંગળા !
બેચેન જાણે હોય ના ! ઢાંગો કરે છે પિંગળા !
ભતૃહરિ બોલ્યો “ કહે ના કે' તું અજ ઉદાસ છે,
સંગીતમાં ભૂલેછ તું, ” મિથ્યા પ્રભુ ! આભાસ છે. ”

“ મિથ્યા નથી પણ સત્ય છે, માધુર્ય તુજ કંઈ નથી, ગાવે ચુકે છે કેમ તું ? શું પ્રકૃતિ સારી નથી ? ”
 “ કેં સાર કેવામાં નહિ ! છોટો હવે એ વાતને કારણ નજીવું, માલ ના, પડતી મુકે પંચાત એ. ”

મર્માળ ખેલો સાંભળી રાજથી રેંવાયું નહી, છૂપું દરદ અર્ધાંગનાનું સંહજ સ્વાયું નહિ. પૂછ્યું “કહી દે ગુપ્ત એવી સ્વામીથી શું ચીજ છે ? કહી નાંખ કે ગંભીર ગમગીની તણાં શું બીજ છે ?”

“ ઉપચાર કરીએ આંપતા નહિ રાખ મુઝવણમાં મૂકે, જે હોય પડે જોલ તે નિઃશંક ! સોગન છે તૂકે. ”
 ખૂટીતી અને રડતો વહી તવ ફેલ કરતી જીવનવા,
 “ કાલે ગયા મહાદેવ-દેવે આપ જ્યારે પૂજવા. ”

“ નહાના તમારા ભાઈ વિક્રમ તે સમય આવ્યા હતા, છે છૂટ અહિંયા આવવા ! તેથી ન અટકાવ્યા હતા. અવળી મર્તિ શું ઉપજી ફૂંદા મહારા પર કરી, તમને કહું શું હાય ! જાણે ! નહિ કહું જાણે જરી ! ”

“ જોડ્યાં અઘટતાં વેણુ ને નિર્લજ્જ માગણી હા ! કરી, પણ મહેર શ્રી મહાદેવની ! કે કિંકરી આ બિગરી. જોડું કહું, ‘ આવ્યા તમે ’ ખૂટીવડાવવા કામાંધને, આલ્યા ગયા ગભરાઈને ! આલે ભરોસો આપને. ? ”

[૫૨]

“આવે નહિ વિશ્વાસ જાણી કાંઈ પણ ખોલી નહિ,
ગૃહ-એળ સ્વામીનાથ ! મહેં આ જીભથી ખોલી નહિ.”
કલ્પિત કથા આ સાંભળી ભત્તર હરિ શુન્યવદ ગયો,
જાત અગર છું ઉંઘમાં ? હું !” એજ બ્રાન્તિમાં પડ્યો.
(સ્વગત.)

“દાનત બગાડી વિક્રમે ! ઓ દેવ ! હું શું સાંભળું ?
સાકર ટળી સોમલ બન્યું ! સત્યાંશ એમાં શું ખરું ?
શું સાંભળું હું ? આજ અકલ કામ કેં કરતી નથી,
આ સત્ય છે ? કે સ્વપ્ન છે ? સમજણ જરી પડતી નથી.”

“ના ! ના ! બને નહિ વાત ! માન્યામાં કદી આવે નહિ,
નિર્મળ સ્વવિત્ દેવમાં ! શંકા કરો ! કાવે નહિ.
વિક્રમ વિશુદ્ધ હૃદય તણે અપકૃત્ય આ'વું ના કરે,
જુદી હશે શું પિંગળા ? ત્યારે ! કયું સાચું ખરે ?”

“પણ નહિ....વદે ખોટું ! ચ'ડાવે આળ ! એ'ને ઝેર શું ?
આરોપ શાને એ મુકે ! વિક્રમથી એ'ને વેર શું ?
બાકી જુઓ તો ખેલ એ એકેકને ચાહે બધું,
માતા ગણે જ્યાં પિંગળાને ! પૂજ્યભાવે ! શું કહું ?”

[પ્રકટ.]

બેલ્યો પ્રકટ “મમ ધ્યાનમાં આ વાત તુજ આવે નહિ,
જેયું હશે સ્વપ્નું પ્રિય ! ભણકાર મે'લાવે નહિ.
નહિ તો ખરું પૂછે ! કહું વિશ્વાસ વિક્રમને મહેને,
કદિ તું ચળે ! પણ એ ચળે, એ'વું કદાપી ના બને.”

“એ કેમ માન્યું જાય? હીરો! પત્થરે પત્તટઇ ગયો!
સાક્ષી પુરે મુજ હૃદય કેરો નાદ ‘નીચ નથી થયો.’
સૌન્દર્ય તહાડું જોઇ રાજા ઇન્દ્ર ભાન ભુટી ગયો,
માન્યું મનાએ એ હજી! પણ ભાઈ મમ બાળુ રહ્યો.”

તુજથી વધુ બહાદી! મહને એના ઉપર વિશ્વાસ છે,
તું માન કે નહિ માન પણ આ ઝાંઝવા-જળ ભાસ છે.”
“જોયું? હુતી હું જાણતી, કે કોઈ આ માને નહિ,
જુઠી પડી કે’વા જતાં જરીએ ધરી કાને નહિ.”

“અબળા હું મુઠ્ઠા અભાગણી! જે વાત મહેં તમને કહી,
ધિક્કાર મહારી જાતને કે વાત પેટે ના રહી.
આ પિંગળા ખોટી ઠરી જીવન હવે ધરવું નથી,
વિશ્વાસ ઉડ્યો! ખોળીઉં બહાલું હવે કરવું નથી.”

“પોતે પતિ માને નહિ તો લોક તો કયાંથી પછી?
જુઠી ઠરાવો આપ જ્યાં! રાખે બિન્ન બાકી કદી?
વર્ષો થયાં, સાથે રહ્યાં, વિશ્વાસ તોયે ના પડ્યો,
શું? અર્થ અણુવિશ્વાસિનીનો *દે’ રહ્યો યા ના રહ્યો?”

ઢાંગી ખરાવે આંસુડા ધિક્કાર દેતી જાતને,
બાકી ન રાખ્યું કોઈ પણ સાચી ઠરાવા વાતને.
આ આંસુડાથી ભૂપ લોળો લોળવઇ સ્હેજે ગયો,
વિક્રમ ઉપર નિજ હૃદયમાં શંકા ફરી આણી રહ્યો.

દોહરો:—પ્રથમ નયન-શર, આંસુડાં દ્વિતિય, તૃતિય સોગન.

દિગ્વિજયી ત્રાયુ શસ્ત્ર આ! સ્ત્રીને દીધા ભગવન!

(દરિગીત)

“ સોગન તમારા નાય ? ખોટી વાત જો આ હોય તો,
અથી વધુ શું જોઈએ તમને પ્રતિતિ કાન્ત ? કો ? ”
ગદગદ સ્વરે રડતી નિહાળી રાજવીએ પિંગળા,
પિંગળયુ હૃદય ખેડી કરી ભૂમિ ઉપરથી પિંગળા.

આંખી હૃદય સરસી અને આંસું રૂમાલે લૂછિયાં,
ભૂલે ભલા ? સ્ત્રી—ચરિતથી? તો ભરથરી લેખે કયા ?
“ રડતી રહે ? લે ? પિંગળા હમણાંજ હું આ નજીક છું,
“ શું સત્ય છે ? ” એ વાતની સત્વર તપાસ કરાવું છું ”

“ એવી ઉતાવળ શું પ્રભુ ? બેઠ્યા વિષે નહિ કાયદો,
‘ થાયુ ન થાયુ થાય ના ’! કિસ્તારનો એ કાયદો.
ઘર ફૂટતાં ઘર જાય ! કાંઈ એમને કે’શો નહિ,
મહોટો ગુહનો મન મો’ટું રાખી લક્ષમાં લેશો નહિ.”

બહુ ખોલો ડાહ્યા ખોલ શંકા હૃદયમાં સજ્જડ કરી,
વિક્રમ ઉપર બહુ બહાલ છે નહિ દ્વેષ જાણે ? કંઈ જરી !
પ્રેમાંધ રાજા કાંધમાં એ મહેલને ત્યાગી ગયો,
ને આ પ્રસંગ અપૂર્ણ આ ઘટના તણે અહીંથી રહ્યો.

[૫૫]

ઉપગતિ:—લીધી રંગ રાજવી...એ ગયો જ્યાં,
કામાંધ એ યાર! છુટો થયો ત્યાં.
“માંગી રંગ”, ઘેર યદા જવાની,
જલ્દવા તદા ત્યાં! ખુવો પિંગળાની.

માલિની:—નિજ પતિ નૃપને હા! કેવો રીતે ચડાવ્યો ?
ફસવો સ્ત્રી—ચરિતે હા!...એ ઘડીમાં બનાવ્યો.
નડતર રૂપ કાંટો...મળથી સાફ કાંધા,”
અમરકુળ દોધુ ને...ગુણ સમજવો દીધા.

ઉપગતિ:—આરોગી! થાગ્ને! અવિનાશી વાંલા!
જે! જે! પડે ગાળુ! ન કોઈને આ.
વ્હાલુ નથી કોઈ મને...તમેથી,
નીભાવજે પ્રીત કરી અમેથી.

[દરિગીત]

લઈને અમરકુળ મૂક એવો અશ્વપાલ ગૃહે ગયો,
આ ભેટ કરવું વ્હાલીને! એવો તરંગ ઉરે થયો.
ઉજ્જયિનીમાં વારાંગના પ્રખ્યાત નામ કલાવતી,
જ્યાં નિયમસર આ અશ્વપાલકની સવારી આવતી.

આપ્યું અમરકુળ હેતથી જઈ અશ્વપાલે ત્યાં અરે!
“સંગીત થાવા દે હવે....જેથી હૃદય વ્હાલી! ઠરે!”
ખેલાન બખ્યા વ્હારમાં....ખ્યાલી ઉપર ખ્યાલી ભરે,
સ્વર્ગીય એવો! સ્વાદ શું! તે કંઠમાં ખાલી કરે.

મન-અશ્વપાલ મનાવવા સંગીત છોડ્યું સુન્દરી,
આકાશ-ગંગા શું નહિ શંકર-શિરે બાણે સરી!
રમણી નુપૂર-ઝંકાર જેવાં તાર ઝણુ ઝણુ થઈ રહ્યાં,
પાણી-ઘ્રહણુ કરી કંઠ-વીણા બેઠ એક થઈ ગયાં.

પનઘટપે મ્હને [નૃત્ય-તર્જ] છેડી...રાહ.

કલાવતી—રે...મહિની મટુકી મારી ફાડી...એ નંદલાલે...

દેખાડવા હું તો દોડી...જશોદાને—મહિની

ત્યાં તો પછાડીથી...પાલવ સાલો, (૨)

ખેંચાતાણીમાં મારો—સાળુ વિંખાયો, (૨)

વેણી વિખરાઈ, (૨) શ્વાસે ભરાઈ, (૨)

મોહનમાળા મારી તોડી.....કહુનૈયાએ.....

હાથો ખેંચી ખેંચી કંકણુ નંદવ્યું, (૨)

નાકની નથનીમાં મોતી નથી રહ્યું, (૨)

કમર લચકાઈ, (૨) ભમર ભિંગઈ, (૨)

(છેવટ !)

પજવી પજવી...મ્હને છોડી...છેલૈયાએ...મહિની.

એ અશ્વપાલ ગયો પછી વેશ્યા મને વીચારતી,
જે ચીજ દુર્લભ દેવને, આરોગવા લલચાવતી.
આવી અનાયાસે વિલુ? વારાંગનાના હાથમાં,
ચરણે મુકું જઈ ભેટ આ....સદ્ધર્મિ માલવનાશના.”

“આરોગી શું આ'ને અમર થઈ આ'વું જીવન ભોગવું?
ઓછું ક્યું છે પાપ? તે જીવી વિશેષ વધારવું?
આ જીવંગી પાપી હવે લાંબાવવી મ્હારે નથી,
આ ભૂમિને દુષ્ટત્યથી વધુ મારવી ભારે નથી. ”

“ રાંભા અમર થઈ ન્યાયથી માલવ—પ્રભને પાળશે,
કંઈકેા નિરાશ્રિત રંકના નિર્ધનપણને ટાળશે.”
આ'વા વિચારે ફળ લઈ સુંગારસજ્જ બાણીઠણી,
રાજેન્દ્રને ગઈ અર્પવા દરબાર જીવનની ભણી.

આ વાત ત્યાગી વાંચીએ ભર્તૃહરિયે શું ક્યું,
જે કાજ ફેંક્યું તીર રાણીએ સર્ચું કે ના સર્ચું.
આવી ઉભો વિક્રમ વડીલ બ્રાતા કને તેડાવતાં,
“ આજા શું મ્હોટા ભાઈ ?” કરજોડી વદો એ આવતાં.

વાણી ખુલી ભર્તૃહરીની રક્તમુદ્રા શું થઈ?
જે લાગણી મનમાં હતી, ખેલાં હવે તે ના રહી,
“ વિક્રમ ! કહે તું કાલ રાતે ક્યાં ગયો'તો સત્ય એ,
જાણુ છું નાહક ન દેતો! સ્થાન મુખ અસત્યને. ”

અવલોકી મુખમુદ્રા અચાનક જ્ઞેમ વિક્રમને પડ્યો,
શા માટ પૂછ્યો પ્રશ્ન આ? તર્કે વિતર્કે એ ચ'ડ્યો.
કમળો થયેલો હોય તે પીળું પીળું સધળે જીએ,
દ્રષ્ટિ શુભાશુભ હોય તેવી શુભ અશુભ સૃષ્ટિ જીએ.

ફિક્કો પડેલો જોઈને શંકા સળળ થઈ છે મને,
 “કાંકાં શું મારે નીચ ? પૂરો ઓળખ્યો છે મહેં તહને.
 કે’ જોઈ કાલે પિંગળાને મેંડલ શા માટે ગયો ?
 માથેછ મહોટાભાઈ તે’નો ધાક શું વિસરી ગયો !”

“ફૂંદ્રિ લાલી પર કરી ! આંખો પુટી ગઈ કેમ ના,
 જીડવા કપાઈ કેમ નહિ....ઉચ્ચાર કરતા પ્રેમના ?”
 અણચિંતવ્યો આરોપ વિક્રમ સાંભળી સ્થંભી ગયો,
 સમજ્યો નહિ ! નાટક બધો શા ભેદનો ભજવઈ રહ્યો,

બહુ ઝાળ લાગી અંગમાં હિંમત કરી જોલ્યો પછી,
 “ઓ ભાઈ ! મહોટાભાઈ ! શુષ્કિ આપને શું કૈં નથી,
 કો’ને કહો ? ને શું કહો ? એ વાતનું કૈં ભાન ના !
 શું વાત ? પાચો વાતનો ? શાનાં બધાં તોફાન આ !”

“સમજ્યો ? નિશામાં હું નથી, સંપૂર્ણ મુજને ભાન છે,
 છે ભોટ નહિ આ ભસ્થરી ! શું જોલું છું, તે ધ્યાન છે.
 મુજને ઉડાવે આમ અણજાણ્યો બની નહિ રહેલ એ,
 ગંભીર ન્યાય-વિષય રહ્યો, નહિ જાળકોનો ખેલ છે.”

“પાપી પ્રપંચી નીચ તહેં વિધાસઘાત મહા કર્યો,
 અવળું સુઝયું ! બુદ્ધિ બળી ગઈ ! છેક દી તહારો પ્રયો.”
 “ઓ ભાઈ ! બંધ કરો તમારું જોલવું સાચું કહું,
 આગળ સૂણાશે નહિ હવે ! મહોટા ગણી સૂણી રહું.”

જોયા વિના ! જાણ્યા વિના ! અન્યાય મુજને થાય છે,
આ એકતરફી વહેમ ! ચાખ્ખો પક્ષપાત કરાય છે.
શું ! ન્યાયનો નિર્માળ ઝરો વહેતો બધો સૂકાય છે ?
સદ્ધર્મ નીતિ ન્યાય સા તમને તણ શું બચ છે ?”

*કુમકુમ તમારી કીકીએ કાજળ ! અરે ! દેખાય છે,
હીરાં પડ્યો છે પાસ પણ તે કાય અવલોકાય છે.
સંવ જીએ જે સુર્ય તે તમને xશશિન્ દેખાય છે,
શકા મૂડને તો આપના અસ્તિત્વમાં પણ થાય છે.”

“પુરવા વાંક પ્રથમ કરો ! સાક્ષી પુરવા કેટલા, ?
આરોપી શું કે’ છે ? ઘટે ! તે’નું સાંભળવું ભલા !
દોરાઈ દુશ્મન-શિખથી સત્ માનવું એ ભૂલ છે,
ભરમાઈ સશય આણવો ભાભેરણીથી ભૂલ છે.”

“વાદી પ્રતિવાદી તણું કે’વું બરાબર સાંભળો,
દિલથી કરો દુર વહેમ ! એ ! નરને બનાવે આંધળો.”

“ખડાના જવા દે આ બધા કે’ કાન પર ધરવું નથી,
ભાષણ નીતિનું ભરથરીને તા’ડું સાંભળવું નથી.”

“કર કાળું બા ! બંધુ ! ગણીને જીવતો છોડું ત્હને,
બસ આ પળે ને આ ક્ષણે ! તું ત્યાગ મહારા રાજન.
આ ભરથરીના રાજની અંદર કદી રે’તો નહિ,
જીવે ! મરે ! તુજ ભાઈ મહોટો ! એ બબર લેતો નહિ.”

“ન્હોતી ખબર વિક્રમ! મ્હને અફસોસ! તું આ'વો હશે,
પાસે રહીને, લાઇનું તું ઘર અરેરે ઘાલશે!
કીર્તિ ઉપર પાણી સુકયું, શીખ્યો બહુ પણ ઝે,
કંઈ વૃક્ષ સુંદર દ્રશ્યમાં હા! ઝે'રી જે'ના મૂળ છે.”

“સાખીતી શી માંગે વધુ? જ્યાં પિંગળા પોતે કહે,
બહુ બહુ કરીને કેટલા દિન પાપ તે ઢાંકયું રહે?”

(સ્વગત વિચારો.)

વસંત તિલકા:—જ્યાં પિંગળા! શ્રવણ નામ થયુંછ કાને!

ત્યાં યાદ થઇ! વરસ બે—ખર્નો, વાત રાને.

ચેત્યો ચતુર વૌર વિક્રમ! “વૈર લીધું!”

જીત્યો મ્હને! શુભ! ખરે! વળી જ્ઞાન દીધું.

માલીની:—ચરિત્રે—ભામાના ..ધૌર, વૌર, નહિ કોઇ ફસજો,

મુખે મીઠું બોલી...બહુ હસવશે! નાહિ હસજો.

લુભાવી સૌન્દર્યે...ગરદન પરે ધાવ કરશે,

ભરોસો ભામાના...વચન પર કરે.(તે)નકરો મરશે.

(હરિગીત) (પ્રત્યુત્તર.)

“તો જાઉં છું જાતા! હવે ‘બે બોલ’ મ્હારા સાંભળો,
કારણ? લવિષ્યે શું ખબર? પાછાં મળો યા ના મળો!

“હમણા કહું તે સર્વ કડવું ઝે'ર જેવું લાગશે,
પણ યાદ કરશે કોઇ વેળા જખરી ઠોકર વાગશે.

“જે પિંગળાના પ્રેમમાં આંખો ગઈ છે આપની,
અદ્રશ્ય થઈ છે સમજ-શક્તિ પૂણ્યની ને પાપની. ”
“ તે પિંગળા ખ્યાલી ભરીને એ’ર તમને આપશે,
જેને લગાડો છાતીએ ગરદન તમારી કાપશે. ”

“હમણાં નહિ માલમ પડે, આંખો નહિ આ બિઘડે,
પણ ભાન ત્યારે થાય ફટકો જગ્યહરે માથે પડે. ”
“ ખત્તા તમે ખાશો, પછી પાછળથી પરનાશો તમે,
દિન એક એ’વો આવશે ! આંખો ભરાશે તે સમે. ”

“હમણાં નહિ સુઝશે કંઈ ! અમૃત અગર એ એ’ર છે,
કૃત્રિમ પ્રીતિ પ્રેમ જે ! તે બે ઘડીની દહેર છે. ”
“ દોષિત ગણીને હાલમાં બંધુ ! મહને ધિક્કારશો,
પણ વખત આવે ! ભાઈ ! મહારા ભાઈ ! કૂહી પોકારશો. ”

“આરિચ્ય ને વર્તન ઉપર છો ! હાલ શંકા આણુશો,
એકેક મહારા શબ્દની કિંમત સમય પર જાણુશો. ”

“ વૈરી હિતૈથી હું હતો ? કે’વો ? તમે સંભારશો.
શબ્દો બધાં સંભારી આ ! આંસુ નયનથી સારશો. ”

“કો’ની થઈ છે કામિની ? કે ભાઈ ! થાશે આપની,
બાળે સ્મશાન-ચિતા નહિ પણ બાળશે સંતાપની. ”

(કાંચન ! કાન્તા ! અને વસુધરા ! એ ત્ર્યંબક ત્રિપૂરી ! કો’ન
થઈ છે ? કો’ની સાથે ગઈ છે ?)

“ વિદ્યાસ વનિતાના વચન પર કો કદી કરશો નહિ,
લલેરણીથી ભોળવાઈ જઈ કાનને ભરશો નહિ. ”

“હયો જાઉં છું, હા ! જાઉં, મહેન્ટાંભાઈ ! મા ! સંભારજો.
વિક્રમ પછાડી આસુડા બેએક પણ નહિ પાડજો. ”
“ સેવા : વિષે તૈયાર ! પડતાં બીડ કેં બોલાવજો,
છેવટ કહું વિશ્વાસ રાણી પર બહુ ના રાખજો.”

ત્યાગી સદાનો મહેલ, ભાઈ, માળવા, વિક્રમ ગયો,
જન્નળ દુનિયાની તણ યોગાશ્રમે જઈને રહ્યો. ”
“ બીજે દિને ભર્તૃહરિ રણવાસમાં જ્યારે ગયો,
વિસ્તારીને વીતક પ્રસંગ સખેદ રાણીને કહ્યો.

કલ્પાંત કીધું રાણીએ નિજ ધૂર્તતાને ઢાંકવા,
“ શ્રેલાં પિયુ ! શા દેશપાર-હુકમ દિયરને આપવા ? ”
આઘાત લાગ્યો હૃદયમાં શું હોય ના ? ત્યમ બોલતી,
પોકળ હૃદય-પડદાં બહુ ડુસકાં ભરી ભરી બોલતી.

તવ ભરથરી બોલ્યો “ જવા દે ! થઈ ગયું, તે થઈ ગયું,
આરોગ્યું પેલું અમરકળ કે એમનું એમજ રહ્યું. ”
વાહ ! વાહ ! અરે ! ભૂલાય એ તે ! સ્વામી ! શું ગાંડા થયાં ?
હે દેવ ! આ દેવી તમારાં કયારનાં એ બૈ ગયાં. ?

આ વાત ચાલે છે ત્યહાં પરિચારિકા દાખલ થઈ,
“ મહારાજ ! કા'વ્યું છે સચીવે જ્ઞારથી વન્દન કહી. ”
“ વિક્રમ ગયાથી ભૂપતિ ! હો ! હા ! પ્રજામાં થઈ રહી,
હકતાળ હાટે ચોકમાં ! રૈયત દિવાની થઈ ગઈ.”

“સરદાર ને સેનાપતિ પણ ખૂદ ઈચ્છે છે રાજ,
એવો ગુહનો શું ભાઈનો ગંભીર જે આવી સજા?”
ભૂપાળ સંબ્રમમાં પડ્યો બોલ્યો ફરી દાસી પ્રતિ,
“જા જઈ કહે દરબારમાં હમણાં પધારે ભૂપતિ.”

ઉત્તર કહાવી પિંગળાનો મહેલ નૃપ છોડી ગયો,
ગંભીર રહેરે શોકથી દરબારમાં આવી રહ્યો.
બોલ્યો પછી “સઘળા તમે સમજી છતાં આ શું કરો ?
રાજા તમારો ધર્મ ચુકે ! બહેમ દીલે કયાં ભરો ?”

“અન્યાય મહારા હાથથી થાશે ન કેને ના થયો,
ગુહનો કર્યા વિણ ભાઈ મહારો નથ શું છોડી ગયો ?”
“ચાહો તમે, હું ચાહું છું, મહારો સગો એ ભાઈ છે,
પણ ન્યાય પડેલો ને પછી સંબંધ, સ્નેહ, સગાઈ છે.”

“આ ન્યાયના પદ્મ વિષે નહિ પક્ષ કેનો થાય છે,
સર્વે સમાન પછી ભલે હો રંક યા તો રાય એ.”
“હાંડી નમે જેની પ્રતિ તરફેણમાં તોળાય તે,
ઉચ્ચકાય જેનું ત્રાજવું તેનેજ શિક્ષા થાય છે.”

“મા, બાપ, ભાઈ બહેન સ્ત્રી સ્નેહી સગાંના બહાલને,
બાળુ મુકાયે ! ન્યાય એક ! કુબેરથી કંગાલને.”
“પોતે કરેલાં પાપ ભોગવવાં બધાં બંધાયલાં !
છે દોષ એના દૈવનો ! કર્મે લખેલું થાય હા !”

“જે જે સમયે નિર્મિત જે તે તે સમય તે થઈ રહે,
દુનિયા ભરી સુખ-દુઃખથી (શું!) હંમેશા રહવું પાલવે!”
મોંઘમ વદીને ભરથરીએ સર્વને સમભાષીયાં,
“માથું ભમે મ્હારૂ” કહી નિજ મહેલ બૂપ પધારીયાં.

* * * *

આ વાતને વીતિ ગયાં છે, જે દિવસ આજે પુરા,
સિંહાસને દર્શન થતાં માલવપતિ મ્હારાજના.
દરબારમાં ચચા રસીલી “પ્રેમ” પર ચાલી રહી,
ત્યાં તો કલાવન્તી અમરપૂળ સાથે લઈ હાજર થઇ.

વારાંગનાએ હેતથી એ ભરથરી ચરણે ધર્યું,
પ્રસ્થાન કાળે ! ભેટ મૂકી ! એક પગલું ન્યાં ભર્યું.
ત્યાં તો “સખૂર” ધ્વનિ તરત કાને કલાવતીને પડ્યો,
“કોણે ત્હને આ કૃણ દિધું ?” ભતૂડરે પૂછી રહ્યા.

“મ્હારાજ ! યોગીએ દીધું !” “રેનાર ક્યાંના એ ઋષિ ?”
મળવું મ્હને ! મેળવ ઋષિ ! એવી ઉરે ઇચ્છા વસી.”
“ચાલ્યા ગયા એ તો પ્રભુ !” “ત્હારે ગૃહે કયમ આવિયાં ?”
યોગી પછી વેશ્યા-ભુવન શું નોંધને શોભાવિયાં ?”

ઝાંખી પડી વારાંગના વાણી બધી તૂટી રહી,
આ અટપટા પ્રશ્ને કરી બુદ્ધિ બધી ખૂટી ગઈ.
સમશેર કાંડી રાજવીએ રક્ત નેત્રોથી કહ્યું,
“સાચું કહી દે સાંભળ્યું ના પાપ તુજ ઢાંક્યું રહ્યું ?”

“ભરથરી દુકડા ઠરું....જુકું વઢી જો ભામિની,
ક્યાંથી મળ્યું તુજને અમરકુળ આ ? કહી દે કામિની.”
“આખું તમારા અશ્વપાલે....કાલ આવીને મહને,
નિહોષ છું, રાજેન્દ્ર હું જાણું, વધુ ના વાત એ.

લાગ્યું મહને અઘટિત ! થઈ વારાંગના ! આરોગવું,
લાવી તમેને લેટ ધરવા ભૂપ ! સાચું માનવું.”
આજ્ઞા થતાં નૃપની અનુચર એક ઘેડારે ગયો,
ક્ષણમાં સભામાં રાય સન્મુખ અશ્વપાલક આવિયો.

“સત્વર કહે ! પાછું ! તહને આ અમરકુળ ક્યાંથી મળ્યું ?
જો સ્કેજ પણ જુકું વઘો ! તો જાણજો આવી બન્યું.”
વારાંગનાને જોઈને સૌ હોસ-કોસ ઉડી ગયા,
મોડાડું બહુજ દયામાણું ! ને ટાંટીયા ધૂળ રહ્યા.

મથું ભમે ! ભણકાર માથે મહોતના ! વાગી રહ્યા,
લોચા જીલે ! બહુ બોલવા ઇચ્છા છતાંય વળી રહ્યા.
“મ..મ..મ..મ..મ..મ..મહારાજ ! કો..કો..કોઈએ આખું હતું”
“બસ ચુપ ! કોઈ ! તે કહે એ આપનાર કયું હતું.”

આજ્ઞા કરી સેવક ઉભેલાને નૃપે પ્રટકાવવા,
જ્યાં માર માંડયો મારવા ત્યાં વાર શી રે માનવા ?
“પિ..પિ..પિંગળા બોલ્યો અને નૃપ ભરથરી હેઠો પડ્યો,
ઉપચાર કીધાં અવનવાં ત્યારે ફરી સાવધ થયો !”

“તારો અને એનો સમાગમ કેમ? ક્યાં? ક્યારે થયો?”
ભતૃહરીએ પ્રશ્ન આ સાવધ થતાં સાથે કર્યો.

[અય માતૃભૂમિ તેરે...રાહ.]

ગજસ્ર:—તૃપ અભયદાન આપો...એ અશ્વપાલ બોલ્યો,
આ જીદગાની બક્ષે...એ અશ્વપાલ બોલ્યો.
મારી હું દીન માંચું! સાચું બતાવું બાપુ!
કો ‘અભયદાન’ આપું...એ અશ્વપાલ બોલ્યો.
જા! અભયદાન દીધું...મન મ્હોટું રાખે કીધું,
તવ ભેદ અશ્વપાલે...આદિતી અત બોલ્યો...તૃપ...

[હરિગીત.]

“સંબંધ આઠો રાણીને....મ્હારાજ મ્હારી સાથમાં,
જેથી કરી આવ્યું અમરકુળ આ પ્રભુ! મમ હાથમાં.
વિક્રમ તમારો ભાઈ નડતર રૂપ રાણીને હતો,
આ વાત જાણી જાય જેથી હું દિલે ડરતો હતો.”

“મ્હારાં કહ્યાથી રાણીએ બહુ આપને ભલેરીયાં,
બાપુ! તમારા ભાઈને ખોટું વઢી ખરતાં કર્યો.”
ઐતિહાસ આપો સાંભળી કોધે ભરાયો રાજવી,
વાણી ભયંકર સાદથી એ અશ્વપાલકને કહી.

“જા....જા....જવા દઉં જીવતો આ રાજમાં રે'તો નહિ,
જો પ્રાણની પરવા! ફરીથી નામ પણ લેતો નહિ.”
છોડી દીધી વારાંગનાને ભૂપ મહેલ પ્રતિ વળ્યો,
જાણે નથી કંઈ થયું, ત્યમ પિંગળાને એ મળ્યો.

*

*

*

*

“બહાલી મને શંકા પડે....ખોટું લગાડીશ ના જરી
ફળ ખાધું? સ્વાદ કંઈ કે'વો હતો, તેનો કે'તો ખરી?”

“સાકર સમો! શું પૂછવું! મહારાજ એ'માં તે વળી?
આ'વી નજીવી વાતમાં શંકા ધરો છો શું ખળી?”

“શંકા નથી પણ સત્ય છે, સાચું કહી દે સુંદરી!
કંઈ રે'મ દૃષ્ટિ! હું ન દેખાડીશ પાછળથી જરો!”

“વિશ્વાસ મહારો શું નથી? લ્યો તમ ગળે મમ હાથ છે,
લ્યો! છે હવે! ખાધું નહો! તો સમ તમારા નાથદે.”

સમ ખાઈ ખોટા પિંગળા કર કંઈ સુકવા જ્યાં ગઈ,
ખે આંખ રાતી ચોળ રાજા ભરથરીની ત્યાં થઈ,
છટકાવી દીધો હાથ છોડ્યું અમરફળ રૂમાલથી,
“ખાધું પછી આ તેજ! મારી પાસ આવ્યું ક્યાં થકી?”

નિર્ખી અમરફળ પિંગળા! ક્ષણ તે પ્રતિ ટીકી રહી,
પણ પાપ, નિજનું ઢાંકવા ખીજ પળે સાવધ થઈ.
“બહાલ! પ્રતિતિ! જોઈએ તો આ પડેલી કટાર છે,
પૂછી જુઓ આ દાસીને પ્રત્યક્ષ એ જોનાર છે.”

દાસી પ્રતિ નિર્મી, મિચી છે આંખ રાણીએ જરા !
 પાણી જીવ વહાલો સર્વને ! કો'ને નહિ કો' તો ખરા !
 છૂટી પડી દાસી “ઋને ક્યારે બતાવ્યું ખાઈજી ?
 જાણું નહિ હું વાત....ખા....શું અમરકળ કે'વાયજી ?”

“હાં...રે ! અરે...હાં....હું...ભૂલી....તું તો ખરાખર નહિ હતી,
 મમ સ્નાન-જળ તૈયાર કરવા ! તે સમય તું ગઈ હતી.”
 “ન્હાયા વિનાશું ખાધું તો ?” “ના....ના....બળ્યું ભૂલી ગઈ,
 એ તો ગઈ તી યાદ આવ્યું....કયાં ? ખરાખર....હા ! નહિ.”

પોતાની મેળે પિંગળા પોતે જુઓ ખોટી પડી,
 જુઠું ન જન્મારેા ટકે બહુ બહુ ટકે તો બે ઘડી.
 “શાનો વિચાર કરે ? સકળ કાયા અરે ! કયમ કંપતી ?
 વાચા તુટે છે બોલતાં....ઠેકાણું વઢવામાં નથી.”

“ના....ના....અમરકળ નાથ એ'વા તો હજારોયે હંશે,
 કાલે વળી કો લાવશે....શું વહેમ કરવો કાવશે ?
 વહાલા ! તમારા વિણ બધા ! તે લાઈ ખાપ સમાન છે,
 આઠે પ્રહર અંતર વિષે કેવળ તમારું ધ્યાન છે.”

“કમજાત ! દુષ્ટા ! પાપિણી ! અટકાવ તહારું બોલવું,
 આગળ વધુ ઉચ્ચાર ના ! તું રાખ મહોડું બોલવું.
 આ પાપ ઉજવળ પિંગળા ! ઢાંક્યું ન ઢાંકાશે હવે,
 તુજ બેલની કિંમત ન કોડી એક અંકાશે હવે.”

“મહારા થકી ! પાપિષ્ઠ ! તહેં એ અશ્વપાલ વધુ ગણ્યો,
અકસોસ ! સઘળું હું ભણ્યો ! પણ સ્ત્રી-ચરિત્ર નહિ ભણ્યો.
પૂરે ભારાઈ કુંભ તારા પાપનો ફૂટી ગયો.
અશ્વર્થ, સુખ ને આખરૂં ઓ ! કામ ! તું લૂંટી ગયો.”

“એવું કયું છે કામ કે પાણી વિષે ફૂળી મરે,
ભારે મરે છે પૃથ્વી ભાર મરી તમે ઓછા કરો.
પારસમણી ધાર્યો હતો ! નહોતી ખખર પથર હશે,
ક્યાંથી ખખર આ સ્નેહ સત્યાનાશમાં પલટઈ જશે.”

“ધિકાર તહારી માતને...ધિકાર તહારા તાતને,
ધિકાર તહારી જાતને...ધિકાર તહારા નાથને.
ધિકાર આ કૂ-વાતને...ધિકાર તહારા સાથને,
ધિકાર તહારી ભાતને...ધિકાર તુજ સંગાથને.”

“ઓ ! ઓ ! કલંકિત કામિની ! તહેં કમળમુખ કાળું કયું,
મુજ તુજ ઉભયના ફૂળમાં કામાંધ ! અજવાળું કયું.
ઘોઝયું પિતાના નામને, લજવી જનેતા ફૂળને,
જા....જા....જતી રે’....હર....થા....તુજ ખાળકાળા મૂખને.”

“પથર પડી માતુ—ઉદરમાં....ફૂળમાં અંગાર છે,
હોળી જગાવી હાય ! હૈયામાં ! શતઃ ધિકાર છે.
રે ! ભાઈ ! જેવો ! ભાઈ વિક્રમ ! તહેં ક’ડાવ્યો દૂર ! હા !
નિદોષ ને દોષિત ઠરાવ્યો....નાર ! ઓછી દૂર ના !”

“વીરો ગુમાવ્યો સાથથી....શોધ્યો ફરી મળશે નહિ,
હીરો ગુમાવ્યો હાથથી....મોઢો, હવે વળશે નહિ.
તુજ પ્રેમમાં :લપટાવીને તહે આંધળો છેકજ કર્યો,
હૃદય-દીપકથી ફરીથી દેખતો પણ તહે કર્યો.”

“જ્યાં જ્યાં નજર નાખું....ભર્યો ત્યાં પાપનો ભંડાર છે,
કો'ના સગાવડાલાં વિચારો ! નાર ને ભરથાર છે ?
સાચા હૃદયનો સ્નેહ ના ! દેખાવનો સૌ ખ્યાર છે,
નવનિત નથી સંસારમાં....નિઃસાર માયાગાર છે.”

“વિશ્વાસ ! વામાના વચન ને વહાલપર કરશો નહિ,
પ્રેમાંધ થઈ પૂરી પરીક્ષા વિણ પગ ભરશો નહિ.
આ જન્દગી ઝેરી બનાવે...મૂળ આંખો માનજો,
સૌન્દર્ય પર દોડી જતી સંયમ વિષે એ રાખજો.”

“સંસારમાં રે'વું નથી, સંન્યાસ લેવો સર્વથા,
ચાખી મઝા' આ પ્રેમની ! એ પ્રેમની ચાખું મઝા.”
પોશાક સર્વ ઉતારીને ભગવાં તને રાચે ધર્યો,
અંગે ભભૂત લગાવીને વનમાં જવા પગલાં ભર્યો.

ત્યાં તો પછાડી પિંગળા ! દોડી અને ચર્ણ પડી,
ભિંજવો દોધાં પગ રાચના કંથા ગ્રહી ભગવી રડી.
“દુર્ભાગિની યાચે દયા ! અપરાધિની હું નાથ છું,
ભૂલ્યાં મદનમાં ભલભલાં ! તો કોણ અબળા જાત હું ?”

“આ વાર જાવા દયો હવે ! હતભાગિની પગ નહિ ભરે !
ભગવાન પણ પહેલી વખતની ભૂલ માફ પતિ ! કરે.”
પણ વેણુ આ અફળાઈ ભિંતે ને નિરર્થક સૌ થયાં,
ભગવા ધર્યાં તે ! એ ધર્યાં ! આજે ગયાં ! તે હા ! ગયાં.

રણુવાસમાં રાણી રહે, ત્રણુસો અને સાઠે તજી,
દરબારમાં સંન્યાસી વેશે ભરથરી આવ્યા પછી.
રેતાં સભાજનને નગરજન રાયને વિંટી વળ્યાં,
રાજેન્દ્રને રેતાં કકળતાં ! સર્વ છેવટના મળ્યાં.

આજ્ઞા કરી રાજેન્દ્રએ શાણા સુમન્ત પ્રધાનને,
“વિક્રમ મળે ના ત્યાં સુધી ચલવો ખરાખરા રાજને.
શોધી તમે એ વીરને વાકેફ કરજો (આ) વાતથી,
કે’જો કર્યો છે મૂકત મહોટાભાઈએ ! અપરાધથી,”

“એ નિષ્કલંકિત વીરને આ રાજ્ય રનેહે સોંપજો,
કલ્યાણ ! હા ! કલ્યાણ ! હા ! કલ્યાણ સર્વેનું હજો.”

રેતાં તજીને રાજવી જંગલ વિષે ચાલ્યાં ગયાં,
ગુરુદેવ ગોરખનાથ ને મન્દેન્દ્રના દર્શન થયાં.”

“દિક્ષા મહન આપો પ્રભુ !” રાજા કહી ચરણે પડયો,
હુ કોણ ? કયાંથી આવવું ?” વિરતારી હાલ બધો કહ્યો.
બાલ્યા ગુરુ મન્દેન્દ્ર:-“બેટા ! ખાત તેરી ઠીક હે,
લેકિન પિછે તુમ લોટ જાઓ ચેહી મેરી શીખ હે.”

“યહુ યોગકા અભ્યાસ ચૈતર સમાધિ ખોલે કઠીન હે,
ખાના પિના ફલ-મૂલ-જલ થહ પહુનના કોળીન હે.
ઉપાસ લી કરને પડે....અરુ જૈકના તડકે શિલે,
હુઃખ હે ઇધર છોટે ખડે ખાના મિલે કલ્લી ના મિલે.”

“ઋષિરાજ વેહું સર્વ એ ચાહે પરીક્ષા તે કરો,
દિક્ષા પછી દેજો પ્રથમ સંશય તમારો જે હરો.
અચ્છ તલી જા કર પુકારો રાનીકો મૈયા તુમ્હી,
અરુ માંગ કર ભિક્ષા ઇધર આના પિછે, જૈઠે હમી.”

લઈ એક ચેલો સાથ, યોગી-વેશમાં એ! ને ગયો,
જઈ પિંગળા-મહેલે પ્રથમ પોકાર મૈયાનો” કર્યો.
જેઠી હતી એ ખારીએ! નિજ નાથ! જોયાં રાણીએ!
જળ-બુન્દ લોચન કમળથી ટપકી રહ્યાં, આવી નીચે.

યોગેન્દ્ર ભર્તૃહરિઃ-(ભિક્ષા દેને મૈયા પિંગળા! રાહ.)

પિંગળા:-ધિક્ક! યુવા ધિક્ક! મૂળને...ધિક્ક! કામ વિકારજી,
જેણે રે! ભુલાવી મૂકે સત્યથી, મૂકી પાપ વિચારજી.
ભેખ રે! ઉતારો રાજ ભરથરી.

ક્ષમા રે! કરો રાજ રંક હું...નારી અત્તાન જાતજી,
સાથે રહીને સુધારો મૂકે...લજ્યાં માત ને તાતજી-ભેખરે.

ભર્તૃહરિઃ:-કપડી પાપી રાણી પિંગળા! બોલે આ શું વચનજી.

રાજ રે તજ્યું ત્હારે કારણે...જો વિચારીને મનજી-ભિક્ષા.

તું રે ખોટી, ખોટું રાજ ને...ખોટો આ સંસારજ,
અમલખ જગતું વને એકલો...જેથી પામું ઉદ્ધારજ-બિદ્યા.

પિંગળા:-રોતો રામજ રસોઈ કરે...જમતા જાઓ સ્વામીનાથજ,
ક્ષીર રે નીપજવું ક્ષણ એકમાં...જમીએ આપણ સાથજ-ભેખરે.
મદુલી રચાવું રંગમહેલમાં...ને એકાન્ત અવાસજ,
ભાવે ભજો ભગવાનને...સાથે ભોગ વિલાસજ-ભેખરે.

ભર્તૃહરિ:-મદુલી કેવી ને કેવા મ્હેલ હા! ભોજન ભોગ વિલાસજ,
રામ મજે જે રંગમહેલમાં...કાણુ...લે...સંન્યાસજ-બિદ્યા.
વાસી જંગલના જોગી અમે...કરતા ફરતી વાસજ,
આજે અહીં ને કાલે ક્યાં વળી...નહિ કેકાણું ખાસજ-બિદ્યા.

પિંગળા:-મભુતી ચાળી ને ભગવા ધરે કોતો પ્રાણાધારજ,
જોગણુ રૂપે રે! સાથે કરે, નવ તરજોડો નારજ-ભેખરે.
ભગવાં દેખી રાજ ભરથરી...દાવાનળ દિલ યાયજ,
મૈયા કહો ન મારા કંથજ...લાગે અંગમાં દ્વાયજ-ભેખરે.

ભર્તૃહરિ:-વધુ રે! ખોલાવે શું મા! પિંગળા! કાષ્ઠાં કર્મ સંભારજ,
ભાઈ રે! જેવા મ્હારા ભાઈને! કરાવ્યો દેશપારજ.
હવે...રે...રાજને મૈયા શું કરે?
સુરજ સમો રે! નિષ્કલકીત...લઘુ વિક્રમ વિરજ...
કાણું રે! કલંક પાપી પિંગળા...દોષ્યું તંહેને તંહે શિરજ-બિદ્યા.

[૭૪]

પિંગળા:-વાંકી રે ! વિધાતા મ્હને લૂલવી...લખ્યા ક્રોધ લક્ષણ,
આ'નું રે પાયશ્રિત હુ રે ? શું કરું ? માર્ગ આપો

પૃથ્વી માતૃ—ભેખરે...

ભર્તૃહરિ-કર્મે લખેલું ત્યારે ભોગવો...કોને દમ્ભે દોષી,
કેશવ કરે તે સૌ સારું કરે...મન વાળીએ સતોપણ-ભિક્ષા.

પિંગળા-ત્રણસો ને સાઠ નારી આપની...ખીજ માત્રવરાજી,
એકને કારણ તેને નવ તજો...પાપી પિંગળાને કાજી—ભેખરે.

ભર્તૃહરિ-નૌકા ઝીલે રે ! રાણી પાણીમાં...સાત માનવ ભારજી,
વધુ રે ! બેસે એક ને છુટે...લાગે વાર ન લગારજી,
દોષ રે ! કોને તેમાં પિંગળા ?...

દેતી હોય તો દે મ્હને...નહિ તો કરું શુદ્ધ ત્યાગજી,
ગુરુજી બરાશે રોષે માહરા...ચાલી ગય જમાતજી-ભિક્ષા.
મોહ છોડી દે મૈયા પિંગળા ! હવે કર સતસંગજી,
સચું રે ! નથી કોઈ કાઠનું...આ સંસાર પતંગજી-ભિક્ષા.

ગંગા તટે તે રાણી ઘર કરો...ન્હાવો નીરમળ નિરજી,
પ્રેમને વાળો પ્રભુમાં બધો...ત્યાગો અમુક્ષ્મ ચૌરજી-ભિક્ષા.
ભભુતિ ચોળીને ! જોળી ભેરવો...કરો કાયા કડ્યાણજી,
ચિતને પરોવો પરમાત્મમાં...મજે મોક્ષ ! નિર્વાણજી-ભિક્ષા.

વિષના પ્યાલાં પીધાં પ્રીતિનાં...રાણી રહી સંસારજી,
હવે પી જીઓરે ! પ્રભુ-પ્રેમના...અર્ગીરસથી ઉદ્ધારજી-ભિક્ષા.

(ભતૃહરિ નાટકમાંથી ફેરફાર સાથે.)

*

*

*

*

[હરિગીત.]

ભિક્ષા લઈ રાજેન્દ્ર રાણી પિંગળાને મહેલથી,
આલ્યો ખીજીને મહેલથી ભિક્ષા લઈ મુશ્કેલથી.
આવાસ ચંદ્રકળા તણે રોજેન્દ્ર જ્યાં આવી રહ્યા,
“ભિક્ષા દીયો મૈયા” પુનઃ પોકાર એના એ થયા.

ભતૃહરિ:—

ભિક્ષા દેને મૈયા યોગીને.

સાર રે ! જોયો નહિ સંસારમાં...ખાટાં ખસકના ખેસજી,

માયા ને મોહોના બધાં મહેલ આ...બધનકર્તા જેલજી;

નાખે જીવોને મોહપાશમાં...

ચંદ્રકળા:—પાણી રે ! અહણ રમ્ય કર્યા પછી.. દગો દેવો ન નાથજી,

હજી તો શૃંગાર, આળા વેશમાં, લમ્પ-કંકણુ હાથજી-ભેખ રે.

પગલું બરું મહે નથી પ્રેમમાં, જોયો નહિ શું સંસારજી ?

છોક નમેરા થવું ના ઘટે ! આંખે આંસુની ધારજી-ભેખ રે.

પ્રેમનું પગથીડું નથી ચડી ત્યાં તો છોડી ન ગવજી,

જન્મારો કેમ જશે બધો ? દયાદીન ન થાવજી-ભેખ રે.

જાનહરિ:-હું રે! હવે યોગી અરણ્યનો, મૈયા ખેન બધી નારજી.

પાણી મહેં ગ્રહણ પ્રભુથી કર્યું! મુખે ૐ ઉચ્ચારજી-ભિક્ષા.

માયા રે! સાચી નવ માન તું, ઝેરી સંસારી લહાણજી,

પ્રીતિરે જગતની પિત્તળ ગણે, સાચો ઇશ્વરી-પ્રેમ પ્રમાણજી-ભિક્ષા.

સાચે રે! રહ્યાં, લક્ષાટે લખ્યાં, પૂરે પૂર્વ-સંબંધજી,

પણી રે! મેળો ઉડે ને મળે, કાચા કાચો છે પિંડજી-ભિક્ષા.

(છેવટે હારી રાણી અંદકળા ભિક્ષા આપે છે. ત્યાંજ માનુહીન પુત્રી કૃષ્ણાકુમારી આવી પિતાને બાઝી પડે છે.)

કૃષ્ણા-માપૂ! થોભો! મહારી પણ આટલી ભિક્ષા લેતા જવ.

(ભોટ આપે છે.)

—ગાયન—

કૃષ્ણા— પિતાજી! આ કોપ તમે શો કર્યો?
જોગી વેશ આપુ! શીદને ધર્યો?
મરી ગઈ છે માત, વળી જન્મો તાત,
પિતા એથ કો'ની છે? એરમાન માત.
લડાવશે લાડ પછી મ્હને કોણ?
પ્યારી પુત્રી! આવો બા! કહેશેજ કોણ?
કુંવારી હું તો છું તમારી સુતા,
વરાવી હજી ક્યાં? વિચારો પિતા.

અસાર સંસાર ! તમે છો આધાર,
પિતાજી જીવું સંભારી તમ પ્યાર.
નઆપી કરી આપૂં ! નશો નહિ,
પિતા પાછળ નહીં જીવું હું તો સહી.

ભતૃહરિ-મેઠા કૃષ્ણા મ્હારી ન દીલગીર થા,
પ્યારી પુત્રી મ્હેન્ને...તું જા મ્હારી જા !
હવે કૃષ્ણા ! મુજને ન જાણુ તારો આપ,
જોમો જાણી હવે તું તજ દે વિલાપ.
અશાશ્વત આ દેહ અમંગળ અતિ,
તજ મોહ ભજજે તું ઉમીઆપતિ.
એ છે મારી શીખ સુતા દીને આણુ,
ખીજ વાતો જગતની મિથ્યા પ્રમાણુ.

(ભતૃહરિ-નાટક)

[હરિગીત.]

રડતી તજ કૃષ્ણા સુતા ! રાજેન્દ્ર એ આદ્યો ગયો,
માલવપતિ ભતૃહરિ રાજા ટળી યોગી થયો.
એ માળવાનો ભાગ્ય-ભાનુ આજ હા ! આદ્યો ગયો,
રે ! માળવાના ભાગ્યનો સૂર્યારત જાણે, ના થયો ?

દિક્ષા લઈ ગુરુદેવ પાસે રાજયોગી એ થયો,
આધું અમરકળ જે થકી અઘાપિ એ જીવતો રહ્યો.
યોગેન્દ્રના સહબોધથી સુધરી ગઈ એ પિંગળા,
સાધુ જીવન ગાળી પછી સ્વર્ગે સિધાવી પિંગળા.

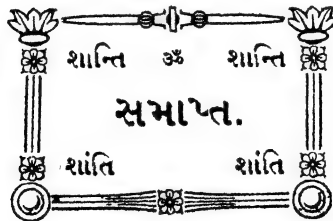
વિક્રમ મળી આવ્યો ! સચીવે વાત તેને સૌ કહી,
સદન્યાયપૂર્વક માળવાની ગાદી તેણે ભોગવી.
રાજેન્દ્ર એ ભર્તૃહરિ ! યોગેન્દ્ર એ ભર્તૃહરિ !
ભોગી ગણુ યોગી વિરાગી રાગી શ્રી ભર્તૃહરિ !

શૃંગાર, નીતિ, ન્યાયનાં શતકો લખ્યાં ભર્તૃહરિ,
વૈરાગ્યનો અંતિમ શતક રચનાર પણ ભર્તૃહરિ !
કેવાય છે આજે હજુએ અમર એ ભર્તૃહરિ,
વંદન ! નમન ! માલવપતિ યોગેન્દ્ર ! રાજા ભરથરી !

કરભેડી કોટી વંદનો ! કિરતાર તું રચનાર છે,
સર્વજ્ઞ તું ! અદ્વૈત બાળક ! “પુષ્પ” તો હથિયાર છે.
વંદન અનેકાનેક હો ! માલવપતિ રાજેન્દ્રને !
વંદન વિભુને ! વિશ્વને ! કંદર્પને ! યોગેન્દ્રને !

“ કોઈ અમર થશે નહિ. ”

(ભર્તૃહરિ)

છપાય છે—જ્ઞાનધર અને સતી વૃન્દા-સચીત્ર.

ભજનોનાં અત્યુત્તમ પુસ્તકો.

સંત સમાજ ભજનાવળી	૦-૧૨-૦
છોટમકૃત કીર્તનમાળા	૦-૧૨-૦
અખાની વાણી	૦-૧૨-૦
પ્રીતમની વાણી	૦-૧૨-૦
ભજન રતનાકર ઝલેઝ કાગળ ૮૦ પૃષ્ઠ	૦-૬-૦
શ્રી કૃષ્ણ ભજનમાળા. ઝલેઝ કાગળ પૃષ્ઠ ૧૨૮	
શ્રી કલર ફેટાવાળા ચુંદર ટાઈટલ સાથે	૦-૮-૦
પ્રદ્ધાનંદ ભજનમાળા (હીન્દીમાં)	૦-૧૨-૦
પારસમણી, ભકત શીરોમણી, ભજનસાગર,	
ભજન ભંડાર, ઓચ્છવ પદમાળા દરેકના	૦-૪-૦
રામ વીણા, પાકું સોનેરી પુકું.	૨-૪-૦

કોઈપણ પુસ્તક ખરીદતાં પહેલાં અમારે ત્યાં ભાવ પૂછાવવા તસ્દી લેશો. કોઈપણ ન મળતાં પુસ્તક માટે અમને લખશો.

આ શીવાય તમામ જાતનાં પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી મળી શકશે. અર્ધા આનાની ટીકીટ ખીડી મોટું સૂચીપત્ર મંગાવો. વેપારીઓ માટે ખાસ ભાવ રાખ્યાં છે, જે એક આનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવાં.

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય.

ડા. હરીલાલ અને પ્રાણુલાલ બુકસેલર્સ

ટાવર રોડ તાર ઓફીસ સામે-સુરત.

વાંચવા લાયક કાવ્યનાં પુસ્તકો.

કેશવકલ્પી યાને અનુભવના ઉદ્ગાર	૩૧.	૨-૦-૦
મણીકાન્ત કાવ્યમાળા. ચાલીસ ચીત્રો સાથે		૩-૦-૦
ધી ન્યુ ફોનોગ્રાફ ગાયનમાળા ૨૦૦૦ ગાયનો મુળ કૌમંત ૩૧. ૩-૮-૦ ઘટાડેલી બે રૂપીયા.		
કાવ્ય દોહન ભાગ ૧ થી ૫ પૃષ્ઠ ૪૦૦ રૂકત		૨-૦-૦
છોટાલાલ પદ્મોધીની અપુર્વ ભજન સંગ્રહ		૦-૮-૦
છોટાલાલ સમશતી પ્રસ્તાવિક છપ્પા સંગ્રહ		૧-૪-૦
છોટાલાલ બાવની મનહર છંદથી ભરપુર		૦-૪-૦
કપ્પીર કૃષ્ણ ગીતા યાને કપ્પીર ભજનામૃત વૃષ્ટી		૧-૦-૦
કપ્પીર વાણી. મહાત્મા કપ્પીરના દેહા તથા ભજનો સરળ અર્થ સાથે		૨-૮-૦

(પદ્યમાં વાર્તાઓ.)

કાળી વીજ્ય યાને બાલામંજુની વાર્તા ભાગ ૧ લો.		૦-૧૨-૦
કાળી વીજ્ય ભાગ ૨ બ્ને ચાતી રસીક		૧-૪-૦
કામકળા અને કામરૂપની વાર્તા		૦-૧૨-૦
સ ગીત લીલાવતી		૦-૫-૦
ગજસમાધી વા દેવી શારદા સચીત્ર		૦-૮-૦
ગજરામાર, સદેવંત, ગુલબંકાવળી, બરસ કમ્તુરી સુંદર કામદાર દરેકના		૦-૪-૦
પ્રપચી પતીવ્રતા		૦-૩-૦
વરચેલી વીણા, સોળ વર્ષની સતી, મુંબઈની શેઠાણી. દરેકનો		૦-૧-૦

જળસમાધી વા દેવી શારદા.

હા હરીલાલ અને પ્રાણલાલ જુલસલસ રાત્ર નાંડ સુરત.

નવ આનાની રીક્ટ બીડો.

હરીગીત હંદમાં કરણાગનક કથા ! આજેજ મંગાવી વાંચો,
મુખમની ચોપાટીના ભયંકર બેદ જાણવા હોય તો ફક્ત

પ્રભાવતી ! આત્મહત્યા, અને વૃદ્ધ દાસીથી તેનો બચાવ
વધુ જાણવા માટે મંગાવો.

મુદ્દય માત્ર રૂપીયા ત્રણ, પોપ્ટેજ સાથે. તુર્તમાં મંગાવનારને મહાભારત નાટક ભેટ.

મુદ્દય માત્ર રૂપીયા ત્રણ, પોપ્ટેજ સાથે.

વિનાશીની વામા !

નવ મુદ્દર ચીત્રો સાથે ૪૫૨ ૩૫૦ ગ્લેઝ કાગળ

